

Vem vill försvara landet?

En scenariobaserad ansats
till studiet av försvarsvilja

Sebastian Cancino Montecinos,
Ola Svenonius och Miranda Michélsen Forsgren

Sebastian Cancino Montecinos, Ola Svenonius
och Miranda Michélsen Forsgren

Vem vill försvara landet?

En scenariobaserad ansats till studiet av försvarsvilja

Titel	Vem vill försvara landet? – En scenariobaserad ansats till studiet av försvarsvilja
Title	Who wants to defend the country? – A scenario-based approach to study the will to defend
Rapportnr	FOI-R--5428--SE
Månad	Mars
Utgivningsår	2023
Antal sidor	54
ISSN	1650-1942
Uppdragsgivare	Myndigheten för psykologiskt försvar
Forskningsområde	Krisberedskap och civilt försvar
FoT-område	Inget FoT-område
Projektnr	E13845
Godkänd av	Malek Finn Khan
Ansvarig avdelning	Försvarsanalys

Bild: "Välj din roll". Ola Svenonius, 2023.

Bilderna i rapporten är skapade med verktyget Midjourney (www.midjourney.com).
Upphovsrättsinnehavare är Ola Svenonius om inget annat anges.

Detta verk är skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, vilket bl.a. innebär att citering är tillåten i enlighet med vad som anges i 22 § i nämnd lag. För att använda verket på ett sätt som inte medges direkt av svensk lag krävs särskild överenskommelse.

This work is protected by the Swedish Act on Copyright in Literary and Artistic Works (1960:729). Citation is permitted in accordance with article 22 in said act. Any form of use that goes beyond what is permitted by Swedish copyright law, requires the written permission of FOI.

Sammanfattning

Rapporten presenterar en scenariobaserad ansats för att studera försvarsvilja. Förfarandet utgår från en datainsamlingsprocess som sker digitalt över tid, med fem mättillfällen och en eller två veckors mellanrum mellan dessa. Ansatsen är ett resultat av den problematisering av försvarsviljeforskningen som sker inledningsvis i rapporten. En stor majoritet av tidigare studier har undersökt försvarsvilja via tvärsnittsstudier, där respondenterna får svara ja respektive nej på frågan om de anser att Sverige bör försvara sig mot ett anfall från främmande makt. Även om dessa undersökningar är gedigna och slutsatserna valida, har forskare svårt att uttala sig med någon precision gällande olika faktorer som skulle kunna påverka försvarsviljan i positiv eller negativ riktning. Ett scenariobaserat verktyg kan förbättra kunskapen om vad som påverkar försvarsviljan (även om den inte kan ersätta en samhällelig diskussion om vad den *bör vara*). Ansatsen som presenteras här är tänkt att ge bättre förutsättningar, både för ansvariga myndigheter och forskare, att på ett tillförlitligt sätt mäta försvarsviljan bland olika befolkningsgrupper. Syftet med rapporten är även att ge andra, såväl organisationer som enskilda, möjlighet att reflektera över vilka roller och behov som finns i samhället och vilka det är som faktiskt skulle försvara landet om det otänkbara skulle ske.

Nyckelord: Psykologiskt försvar, försvarsvilja, experimentella ansatser, scenariobaserade ansatser.

Summary

The report presents the design of a scenario-based approach to studying the will to defend. The procedure is based on a data collection process that takes place digitally over time, with an interval of one or two weeks between the measurement occasions. The approach is designed as a result of a problematization of previous research that takes place initially in the report. A large majority of previous studies focus on willingness to defend through cross-sectional studies that show what percentage of the respondents answer yes or no when queried about whether Sweden should defend itself against an attack from a foreign power. Although these investigations are solid and the conclusions valid, their precision is low regarding various factors that could influence the *actual* willingness to defend in a positive or negative direction. A scenario-based tool can improve our knowledge about the determinants of the will to defend. It cannot, however, replace a societal discussion about what it should be. The approach presented here provides better conditions, both for responsible authorities and researchers, to reliably measure the willingness to defend among different population groups. The report also prompts others, organisations as well as individuals, to reflect on what roles and needs exist in the Swedish society and who would defend the country if the unthinkable were to happen.

Keywords: Psychological defence, will to defend, experimental research, scenario-based approaches.

Förord

Rapporten du nu läser är framtagen till förmån för utvecklingen av det psykologiska försvaret. Den är en av fyra rapporter som sammanställts under vintern 2022/23, inom ramen för ett uppdrag från Myndigheten för psykologiskt försvar:

- *Diaspora och påverkan från främmande makt*
FOI-R--5436--SE
- *Rättsligt ramverk för bemötande av informationspåverkan*
FOI-R--5443--SE
- *Vem vill försvara landet? En scenariobaserad ansats till studiet av försvarsvilja*
FOI-R--5428--SE
- *Sa någon valfusk? Informationsmiljön på sociala medier i samband med valrörelsen 2022*
FOI-R--5429--SE

Tillsammans utgör de ett betydande bidrag rörande frågor av stor vikt för det psykologiska försvaret. De utgör även en del av FOI:s program *Forskning för totalförsvarets kognitiva dimension* som inbegriper studier om informationspåverkan, strategisk kommunikation och psykologiskt försvar. Rapporterna bistår med kunskap och visar vägen för framtida forskning.

Forskningen är viktig eftersom den ger totalförsvaret en kunskapsmässig grund att utgå från. Psykologiskt försvar är en mångsidig och känslig verksamhet. Det berör centrala demokratiska värden och anses vara starkt beroende av en hög tillit mellan den offentliga sektorn, det privata näringslivet och allmänheten. Att bemöta hot som polariserande propaganda på sociala medier eller påverkan mot diasporagrupper kräver både kunskap och skicklighet.

Min och FOI:s förhoppning är att dessa fyra rapporter ska bidra till ett kunskapslyft för totalförsvarets aktörer såväl som andra forskare, journalister och en intresserad allmänhet. Målet är – som alltid – att stärka Sveriges motståndskraft och bistå de aktörer som värnar om demokrati och säkerhet.

Ola Svenonius, projektledare
Kista, den 7 mars 2023

Innehåll

1	Inledning.....	9
1.1	Forskningsbakgrund.....	10
1.2	Syfte och målsättningar	11
1.3	Rapportens sammanhang och målgrupp	11
1.4	Disposition.....	12
2	Forskning och konceptualisering av försvarsvilja	13
2.1	Försvarsvilja som teoretiskt begrepp	13
2.1.1	Försvarsvilja under 1950- och 60-talen.....	13
2.1.2	Senare utveckling av begreppsapparaten	14
2.2	Tidigare empirisk forskning om försvarsvilja.....	15
2.2.1	Svensk forskning om försvarsvilja.....	15
2.2.2	Internationell forskning kring försvarsvilja.....	17
2.3	Sammanfattande diskussion.....	19
3	Institutionella perspektiv på försvarsvilja i Sverige och utomlands .	21
3.1	Försvarsvilja i svensk offentligt tryck	21
3.1.1	Försvarsviljan och förtroende.....	21
3.1.2	Försvarsviljan i totalförsvaret	22
3.2	Internationella perspektiv	23
3.2.1	Finland.....	23
3.2.2	Estland.....	24
3.2.3	Ukraina	26
3.3	Sammanfattande diskussion.....	26
4	Hur kan försvarsvilja studeras?	28
4.1	Olika sätt att operationalisera försvarsvilja	28
4.1.1	Kontextuella och temporala effekter	28
4.1.2	Försvarsvilja som abstrakt viljeyttring	29
4.1.3	Försvarsvilja som konkret handling.....	29
4.2	Typer av forskningsdesign	29
4.2.1	Enkät	29
4.2.2	Djupintervjuer	31
4.2.3	Fokusgrupper	32
4.2.4	Experiment (scenariobaserat narrativ).....	32
4.3	En definition av personlig försvarsvilja.....	33
4.4	Sammanfattande diskussion.....	33
5	Ett nytt angreppssätt för att studera försvarsvilja	35
5.1	Ansatsen i korthet: fyra tidpunkter	35
5.2	Forskningsmetodik.....	36
5.2.1	Typer av experiment.....	36
5.2.2	Mätning och operationalisering	36

5.2.3	Extern validitet.....	37
5.2.4	Urval	37
5.2.5	Tillvägagångssätt	37
5.3	En prototyp till scenariobaserad ansats	38
5.3.1	Tidpunkt 0: Välj din roll!.....	38
5.3.2	Tidpunkt 1: Gråzonsproblematik.....	40
5.3.3	Tidpunkt 2: Stresstest	40
5.3.4	Tidpunkt 3: Omfall	41
5.3.5	Tidpunkt 4: Krig, fortsatt beredskap eller nedtrappning	42
5.4	Prediktioner och moderatorer i experimentet	42
5.5	Sammanfattning: en inkluderande, kontextuell ansats.....	43
6	Vägar framåt för psykologiskt försvar och försvarsvilja.....	44
6.1	En ansats för mätning av försvarsvilja.....	44
6.2	Försvarsvilja, psykologiskt försvar och pluralism	45
6.3	Framtida forskningsbehov	46
7	Bibliografi.....	48
Appendix		51
	Scenarier för undersökningen.....	51
	Grundscenario T ₁ – T ₃	51
	Variant 1: Krig	51
	Variant 2: Fortsatt beredskap	51
	Variant 3: Nedtrappning.....	51
	Frågeformulär T ₀	52
	Bakgrundsvariabler.....	52
	Del1: Demografiska frågor.....	52
	Del 2: Tillit till statliga myndigheter	53
	Del 3: Media.....	54
	Del 4: Moraliskt resonerande.....	54

1 Inledning

En av det psykologiska försvarets primära storheter är försvarsviljan, vilket i vid mening står för den egna befolkningens beredskap att försvara landet – med vapen i hand eller på andra sätt. I det svenska totalförsvaret har försvarsviljan alltid varit en betydande faktor och mycket energi har ägnats åt att analysera dess nivå, för att vid behov kunna stärka eller upprätthålla den.¹ Detta gäller i högsta grad även dag – under hösten 2022 pågick en annonskampanj där Myndigheten för samhällsskydd och beredskap påminner om att ”Vi har det i oss”. Kampanjen är en del av den strategiska kommunikationen inom totalförsvaret och riktas primärt till den svenska befolkningen för att medvetandegöra denna om civilt försvar och vikten av att samhället står enat i händelse av krig.²

Det är i flera typer av sammanhang viktigt att kunna räkna med viss uppoffring från befolkning och civilsamhälle om kriget skulle komma till Sverige. Även i ett gråzonsscenario måste myndigheter och det övriga samhället hålla ihop. Försvarsviljan har traditionellt ansetts vara hög i Sverige, men dagens samhälle skiljer sig från 1950-talets när metoderna för att mäta försvarsvilja utvecklades. Idag är samhället mer individualistiskt, pluralistiskt, internationellt och uppkopplat. Ändå hoppas vi på att befolkningen sluter upp när det behövs.

Att kunna mäta och förutse befolkningens försvarsvilja är viktigt eftersom det påverkar svensk motståndskraft. Befolkningen, det psykologiska försvarets huvudsakliga objekt, låter sig dock sällan ledas på ett enkelt sätt. Människans oförutsägbarhet och individualitet gör det svårt att med säkerhet fastställa en viss typ av handlingsberedskap. Omvärldsutvecklingen ger också upphov till skiften i människors åsikter och handlingar – en lyckosam krigsutveckling kan skapa förutsättningar för helt andra beteenden än en som bär med sig tunga motgångar och en oklar utgång. Befolkningen riskerar inför och i en krigssituation dessutom att utsättas för diverse propagandistiska påverkansförsök som riskerar att sänka dess försvarsvilja, sänka tilltron till Sveriges motståndskraft och i förlängningen tilliten till samhällets aktörer generellt. Till detta kommer svårigheterna att med vetenskapliga metoder på ett tillförlitligt sätt ens i fredstid uppskatta hur stor eller liten försvarsvilja faktiskt är.

Bild 1. MSB:s kampanj om försvarsvilja, november 2022. Från www.msb.se/forsvarsvilja.

Kriget i Ukraina har inte bara visat prov på hur en stark försvarsvilja kan komma till uttryck, det har också medfört viktiga erfarenheter ur ett svenskt perspektiv. Den ukrainska sidan har framgångsrikt skapat en attraktionskraft i det nationella försvaret, inte bara inom landet. Det har även skapats en ”extern” försvarsvilja hos medborgare i tredje land, vilket ligger till grund för det starka stöd som Ukraina får från Europa och Nordamerika. En sådan anda, som bestäms av en gruppens identitet, ansågs redan under det svenska psykologiska försvarets tidiga dagar vara ett ideal.³

¹ Jenny Deschamps-Berger och Patrik Oksanen, *Ryska krigsskepp, dra åt helvete!: en liten bok om försvarsvilja* (Fri Tanke, 2023).

² Se: <https://www.msb.se/sv/forsvarsvilja> (2023-02-07).

³ Jan Lindbergson, ”Motståndanda, motståndsvilja och försvarsvilja - En granskning av begrepp och mätningmöjligheter”, Meddelande nr. 35 (Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, april 1970), 9f, 0965 B2b:1, Riksarkivet.

Vi argumenterar här att dagens kunskapsläge inte ger tillräckligt tillförlitlig kunskap på den här punkten – vi vet helt enkelt inte hur stor den faktiska försvarsviljan är. Risken finns att samhällets aktörer överskattar befolkningens beredskap att bidra till totalförsvaret, vilket skulle kunna få svåra följder i ett skarpt läge. Det är dessutom rimligt att anta att människors beteende beror mycket på omständigheterna. Svensk planering för det civila försvaret behöver mer tillförlitliga underlag. I denna rapport presenteras en prototyp till ansats för att åstadkomma detta.

Rapporten presenterar ett nytt sätt att mäta försvarsvilja som är förankrat i olika scenarier. Utgångspunkten är att hjälpa de som deltar i försvarsviljeundersökningar att förstå, på ett så bra sätt som möjligt, hur ett potentiellt krigsscenario skulle kunna se ut. På det sättet skapar vi förutsättningar för att få bättre svar och därmed en mer tillförlitlig skattning av försvarsviljan.

1.1 Forskningsbakgrund

Försvarsvilja anses vara beroende av bredare samhälleliga faktorer som tillit, myndigheters upplevda effektivitet och samhällelig konsensus. Den samhällsvetenskapliga forskningen brukar framhålla Sverige som en förebild gällande mellanmänsklig tillit och sammanhållning. Ändå går det inte att utgå från att denna är oändlig. Snarare är människors och organisationers beteende centrala osäkerhetsfaktorer i den svenska totalförsvarsplaneringen. Kommer människor att behålla lugnet och uppföra resurser för rikets väl, eller kommer de att vilja fly i panik, alternativt kringgå regler för egen vinning? Hur kan en hög försvarsvilja upprätthållas trots personliga eller samhälleliga motgångar? Hur påverkar den samhälleliga polariseringen längs olika skiljelinjer försvarsviljan? Dessa frågor är centrala eftersom ett sammanhängande totalförsvaret förutsätter samarbetsvilja – inte bara mellan ansvariga myndigheter och Försvarmakten, utan även från medborgare och en lång rad andra civila aktörer.⁴

Den här rapporten bygger på FOI:s tidigare forskning om informationspåverkan och försvarsvilja.⁵ I forskningen om försvarsvilja diskuteras vanligtvis *allmän* respektive *personlig* försvarsvilja. Wedebrand och Jonsson lägger till den s.k. *understödjande* försvarsviljan. Den ansats som utvecklas i denna rapport fokuserar huvudsakligen på personlig försvarsvilja. Vi definierar den som:

graden av intensitet i beredskapen att, i ett känt försvarsrelaterat syfte verka som en del av det svenska totalförsvaret efter samhällets behov och personlig förmåga, trots eventuella umbäranden för den enskilde och/eller dennes närmaste personkrets.⁶

Forskning har visat att bland annat mediekonsumtion och tidigare erfarenhet av militär tjänstgöring är viktiga förklaringsfaktorer för försvarsvilja. Vissa lärdomar kan dras från t.ex. amerikansk forskning om "willingness to defend", men i många fall gör kontextuella faktorer det svårt att fastställa entydiga förklaringsvariabler. Forskningen om försvarsviljan ignorerar i många fall även helt frågan om dess relation till desinformation och informationspåverkan, vilket är olyckligt. Till sist blir det tydligare och tydligare att forskning om fenomen som försvarsvilja måste vara kontextuellt och kulturellt anpassad för att skapa valida resultat.

Än mer grundläggande är frågan om relationen mellan en persons åsiktsyttring om försvarsvilja, vederbörandes mer djuplodade attityd till försvar och säkerhet, den handlingsberedskap som finns under fred och till slut de handlingar som personen utför om krig verkligen

⁴ Jfmr. Förvarsdepartementet, "Värnkraft – Inriktningen av säkerhetspolitiken och utformningen av det militära försvaret 2021-2025" (Stockholm: Regeringskansliet, Maj 2019), 278, se även 283ff.

⁵ Se t.ex. Ola Svenonius, "Varning – desinformation! Allmänhetens syn på psykologiskt försvar", FOI-R--5264--SE (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2022); Christoffer Wedebrand och Daniel Jonsson, "Försvarsvilja i teori och praktik. Om försvarsviljans betydelse", FOI-R--5155--SE (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2021).

⁶ Definitionen diskuteras närmare i kapitel 4.

skulle inträffa. Det är ett svårt problem som också har präglat teoribildningen kring försvarsvilja under lång tid.⁷ Denna rapport presenterar ett förfarande som tar fasta på dessa frågor.

1.2 Syfte och målsättningar

Syftet med rapporten är att presentera en prototyp för en scenario- och experimentbaserad ansats med syfte att fördjupa vår förståelse av variationer i människors beredskap att försvara landet. Ansatsen innebär att respondenter ges en bredare kontextuell förståelse för vad en krigssituation innebär än vad som är vanligt. Den förväntas därmed ge mer tillförlitliga resultat än tidigare undersökningsförfaranden.

Detta sker genom att en uppdaterad framställning av sentida forskning om försvarsvilja presenteras, samt att förslag till en ny ansats till studiet av försvarsvilja utifrån tidigare forskning utvecklas. Vi hoppas att denna ger analytiker och forskare bättre förutsättningar att förstå hur människors handlingsberedskap påverkas av omvärldsutvecklingen och andra kontextuella faktorer.

I denna rapport presenteras resultaten av en förstudie om försvarsvilja som fokuserar på metod- och konceptutveckling. Istället för att styras av forskningsfrågor, som ofta är fallet i empiriska studier, drevs metodutvecklingen av en rad målsättningar som även återspeglas i föreliggande rapport. Dessa var:

- Uppdatera kunskapen om hur försvarsvilja har studerats, historiskt och fram till idag.
- Skapa en god förståelse för hur försvarsvilja har uppfattats i för Sverige viktiga länder i det europeiska närområdet.
- Presentera en utvecklad förståelse för vilka individuella, institutionella respektive organisatoriska faktorer som påverkar individers försvarsvilja enligt tidigare forskning.
- Presentera ett koncept för hur denna kunskap skulle kunna omsättas i ett nytt, utvecklat förfarande för att mäta och att förklara försvarsvilja.

De första två målsättningarna syftar till att belysa hur forskning och teoribildning om försvarsvilja på en generell nivå har utvecklats de senaste åren. De tar även fasta på empiriska exempel från länder i Sveriges närområde för att belysa hur psykologiskt försvar och försvarsvilja har utformats i utlandet. De senare fokuserar på förklaringsfaktorer i fråga om dels den individuella nivån, dels den organisatoriska och den institutionella. Detta behöver vi förstå för att i det sista ledet kunna uppfylla den sista målsättningen. Målsättningarna kan beskrivas som ”konstruktiva” i den betydelsen att de syftar till att lägga grunden för en ny ansats för att mäta och tolka försvarsviljeyttringar (det är med andra ord den akademiska motsvarigheten till att bygga en husgrund som här presenteras).

1.3 Rapportens sammanhang och målgrupp

Denna rapport utgör en förstudie med sikte på mer omfattande forskning inom ramen för FOI:s satsning FOTOKOD – *Forskning för totalförsvarets kognitiva dimension*. Rapporten riktar sig dels till forskare med intresse för psykologiskt försvar, dels till praktiker inom det psykologiska försvaret som arbetar med kommunikation på olika nivåer. Vidare är dessa frågor av ett betydande allmänintresse och rapporten är därför utformad för att kunna läsas av en vidare krets.

⁷ Lindbergson, Jan, *ibid.*, sid 6.

1.4 Disposition

I kapitel 2 presenteras en fördjupad översikt av hur tidigare forskning har närmat sig begreppet empiriskt. Framställningen bygger dels på svenska källor från Krigsarkivet, dels på forskning från exempelvis FOI. I kapitlet visar vi på brister i hur forskningen har hanterat försvarsviljan, vilket leder till en betydande osäkerhet gällande vem som egentligen skulle vilja försvara landet i händelse av krig.

Detta leder oss vidare till kapitel 3, som presenterar en sammanställning av hur försvarsvilja har mätts och i viss mån institutionaliserats i Finland, Estland och Ukraina. Vi visar att begreppet uppfattats ganska likt det i Sverige, men ett estniskt exempel är belysande. Ukraina har också lärt Europa en hel del om vad det betyder att erbjuda motstånd, vilket diskuteras i kapitlet.

I kapitel 4 påbörjar vi resonemanget som ska föra oss fram till ett nytt verktyg för att mäta försvarsvilja. Vi diskuterar för- och nackdelar med olika typer av mätmetoder, data och metodologi.

Kapitel 4 vägleder vidare den metodutveckling som rapporteras i kapitel 5. Kapitlets första del beskriver hur experimentell forskning kan ge riktlinjer för hur ett sådant koncept bör vara utformat och i den andra delen presenterar vi ett förslag till prototyp. Prototypen antas fungera i symbios med den omfattande forskning som redan har utförts vid FOI och som fortsatt pågår.

I slutsatserna i kapitel 6 summeras rapporten och vi visar på vägar framåt för forskningen inom det här området.

2 Forskning och konceptualisering av försvarsvilja

Svenska forskares olika försök att definiera fenomenet försvarsvilja har visat att begreppet är allt annat än lättfångat – även om vissa idéer återkommer. Bland annat verkar forskare vara överens om att skilja på allmän och personlig försvarsvilja. Vad gäller den empiriska forskningen tycks enkätundersökningar visa att svenskarna uppger relativt hög försvarsvilja jämfört med människor i andra länder. Dock tycks människor i västvärlden generellt sett uppge lägre försvarsvilja jämfört med exempelvis Mellanöstern och Nordafrika. I detta kapitel kommer vi ge en kort genomgång av hur svenska forskare har diskuterat konceptet försvarsvilja samt vilka faktorer som, enligt svensk och internationell forskning, tycks påverka dess ursprung och skillnader i nivåer.

2.1 Försvarsvilja som teoretiskt begrepp⁸

2.1.1 Försvarsvilja under 1950- och 60-talen

Under 1900-talets andra hälft var det många forskare och utredare som tog sig an uppgiften att konceptualisera fenomenet *försvarsvilja*. I både den Mossbergiska utredningen, ledd av docent Gösta Carlsson, och en senare utredning av Bo Andersson för Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN) verkade begreppet försvarsvilja användas synonymt med begrepp som *motståndanda*, *motståndsvilja* och *motståndskraft*. Dessutom ansågs, enligt båda dessa utredningar, att begreppet bör förstås som en viljeinriktning (dvs. en benägenhet att handla på ett visst sätt eller att ha en viss åsikt/attityd).^{9,10} Gun Munck af Rosenschöld var ytterligare en utredare som använde dessa begrepp synonymt – även om hon föredrog begreppen *försvarsmotivation* och *försvarsdisposition*. Det förra begreppet avsåg individens försvarsvilja medan det senare avsåg systemets (eller nationens) försvarsvilja. Dock menade hon att försvarsmotivation och försvarsdisposition snarare skulle ses som orsaker till handlingar som representerar vad vi kan kalla försvarsvilja – snarare än försvarsvilja i sig. Med andra ord avvek hon ifrån Mossbergiska utredningens syn på begreppet.¹¹

Något år efter Munck af Rosenschöld genomfördes ytterligare två utredningar av konceptet försvarsvilja. Den ena, av Göran Hermerén, belyste diverse metodologiska problem med mätningen av försvarsvilja. Hermerén kritiserade tidigare mätningar bland annat för att endast ha gett respondenterna möjlighet att svara *Ja*, *Nej*, *Vet ej*, på frågan: *Antag att Sverige anfallas. Anser Ni att vi bör göra väpnat motstånd, även om utgången för oss ter sig oviss?* Han menade att människor förmodligen hade grader av försvarsvilja och därmed var svarsalternativen alldeles för kategoriska i tidigare studier. Dessutom var han kritisk till att försvarsvilje frågan inte sattes i olika kontexter (t.ex. vilket land är det som anfaller Sverige?), samt att ingen hade studerat vilka bakgrundsvariabler, utöver de demografiska, som skulle kunna förklara människors varierande försvarsvilja.¹²

I den andra utredningen, av Björn Modéer, som fokuserade på definition av begreppet försvarsvilja, riktades stark kritik mot tidigare försök till definitioner. Kritiken handlade främst om att tidigare definitioner var alldeles för oklara samt att det förelåg en viss förvirring i att använda begrepp som motståndsvilja synonymt med försvarsvilja. I ett försök

⁸ Betydande delar av detta avsnitt är sammanfattningar från Christoffer Wedebrand och Daniel K. Jonsson, *Försvarsvilja i teori och praktik: om försvarsviljans betydelse* (Stockholm: FOI, 2021).

⁹ Bo Andersson, *Empiriska studier över motståndsviljan i Sverige.*, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, 99-0640075-7 (Stockholm, 1957).

¹⁰ SOU 1953:27. *Psykologiskt försvar: Betänkande avgivet av Kommittén för utredning om det psykologiska försvaret.*

¹¹ Gun Munck af Rosenschöld, *Försvarsmotivation - försvarsdisposition: sammanfattning av en licentiatavhandling, Psykologiskt försvar, 0348-9353; 60* (Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, 1973).

¹² Göran Hermerén, *Mätning av försvarsviljan: några vetenskapsteoretiska problem, Psykologiskt försvar, 0348-9353; 68* (Stockholm, 1974).

att klargöra begreppsförvirringen menade Modéer att vi endast bör hålla oss till ordet försvarsvilja. Vidare föreslog han användning av ”försvarsvilja i fredstid” eller ”i krig” om behov fanns att förtydliga ytterligare. Slutligen såg Modéer försvarsvilja som en attityd som kunde manifesteras på olika sätt (passivt stödjande militären eller själv gå i strid) och i olika situationer (i freds- eller krigstid).¹³

I motsats till Modéer menade Kurt Törnqvist att det fanns en poäng med att behålla begrepp som motståndssanda, stridsanda, kampvilja, motståndsvilja osv. Dock var han noga med att behandla dem som separata begrepp (i motsats till bland annat Mossbergsska utredningen) – eftersom det bidrog till mer precision i diskussionen. Enligt Törnqvist bör vi skilja på attityden kring *personlig* och *allmän* försvarsvilja. Den förra avser *individens* personliga vilja att försvara landet och har en mer psykologisk prägel, medan den senare avser *individens* syn på *samhällets* vilja att försvara landet och har en mer socialpsykologisk prägel. Vidare menade Törnqvist att dessa attityder kunde uppstå i fyra olika situationer: a) i fredstid; b) vid krigshot; c) i krig; d) under ockupation. Dock är inte allmän försvarsvilja aktuellt under ockupation eftersom landets militär då är besegrad eller ordentligt reducerad. Däremot kan personlig försvarsvilja fortfarande förekomma, t.ex. i olika motståndsrörelser.¹⁴

När det gäller motståndsvilja och motståndssanda ska de ses som besläktade begrepp till personlig respektive allmän försvarsvilja, fast vid krigshot, krig eller ockupation – inte i fredstid. Törnqvist menade alltså att motståndsvilja och motståndssanda skiljer sig från personlig och allmän försvarsvilja på så vis att de avser en benägenhet eller beredskap att göra motstånd mot en faktisk antagonist. När det gäller *motståndsviljan* anses den gälla individens benägenhet att handla för att främja motståndet i situationer där landet är under hot, anfall eller ockupation. *Motståndssanda* handlar däremot om civilbefolkningens benägenhet och beredskap att göra motstånd i dessa situationer. Motståndsvilja ska alltså, enligt Törnqvist, ses som ett psykologiskt begrepp medan motståndssanda ska ses mer som ett sociologiskt. Notera att dessa två begrepp för Törnqvist är tänkta att beskriva civila beteenden, inte militära.¹⁵

Slutligen de två begreppen som tydligast avsåg den militära domänen benämns som *kampvilja* och *stridsanda*. Vad gäller kampviljan kan den ses som en enskild soldats vilja att försvara landet i väpnad strid, medan stridsanda gäller truppens övergripande motivation att fortsätta strida i syfte att försvara landet. Kampvilja och stridsanda uppstår alltså endast vid krig eller ockupation och gäller endast militären (stridande och övrig militär personal).¹⁶ Dessa begrepp – motståndssanda och – vilja, kamp- och försvarsvilja – lade grunden till den tidiga forskningen inom ramen för det psykologiska försvaret.

2.1.2 Senare utveckling av begreppsapparaten

På 1980- och 90-talet fortsatte diskussionerna kring försvarsvilja och definitionsfrågan, dock utan att egentligen presentera något särskilt nydanande. Trots detta publicerades några viktiga bidrag kring begreppet försvarsvilja. Exempelvis fann Gertie Elsässer i sin avhandling ett samband mellan variationer i försvarsviljan över tid och (a) tilltro till försvaret (ju högre tilltro desto högre försvarsvilja), (b) optimism inför framtiden (ju mer optimism desto högre försvarsvilja), (c) kön (män hade högre försvarsvilja) och (d) partisympatier (de som stödjer borgerliga partier hade högre försvarsvilja). Notera dock att de två sistnämnda variabelerna förklarade en relativt liten del av försvarsviljan.¹⁷

¹³ Björn Modéer, Definitioner av begreppet försvarsvilja: några kritiska kommentarer, Psykologiskt försvar, 0348–9353; 67 (Stockholm, 1974), Nr 67. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

¹⁴ Kurt Törnqvist, Försvarsvilja och närbesläktade begrepp: definitions- och mätproblem, Psykologiskt försvar, 0348–9353; 70 (Stockholm, 1975).

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Gertie Elsässer, Försvarsvilja och framtidstro, Lund studies in sociology, 0460–0045; 77 (Stockholm: Styr. för psykologiskt försvar (SPF), 1987).

Ett annat viktigt bidrag kom från Fredrik Miegel som studerade försvarsvilja på individnivå. Han betonade, liksom Törnqvist, vikten av att göra skillnad på personlig och allmän försvarsvilja, eftersom människor mycket väl kan stödja landets försvarsinsatser utan att själva vilja delta i dem. Mer exakt menade Miegel att människor kunde vara både för eller emot väpnat försvar, samt för eller emot egen medverkan – alla fyra kombinationer var alltså möjliga.¹⁸ I skriften *Försvarsvilja 2000: en analogi* föreslår Björn Körlof att försvarsvilja ska tolkas som en individbaserad attityd (eller mental inställning) till att ansluta sig till totalförsvaret. Motståndanda däremot ska, enligt Körlof, ses som ett gruppfenomen som innefattar samhället samlade hållning och förmåga vad gäller att motstå hot.¹⁹

På senare tid har Wedebrand och Jonsson vid FOI stått för den viktigaste utvecklingsinsatsen.²⁰ De föreslår att försvarsvilja kan särskiljas på tre sätt: personlig försvarsvilja, allmän försvarsvilja och understödjande försvarsvilja. De två första begreppen följer i mångt och mycket samma definition som t.ex. Törnqvist. Den sistnämnda (stödjande försvarsvilja) handlar mer om kringverksamheten runt totalförsvaret. Det kan exempelvis handla om människors attityder till högre budget för militären eller högre budget för den allmänna beredskapen. Vidare föreslår Wedebrand och Jonsson att på det stora hela kan försvarsvilja definieras som *att i ett försvarsrelaterat syfte vara benägen till att handla eller tycka på vissa sätt*. Vinsten med denna breda definition är, enligt Wedebrand och Jonsson, att det öppnar upp för många olika uttryck av försvarsvilja. Definitionen tar heller inte hänsyn till typ av situation (dvs. fredstid, krigshot, krig osv.) men för att förtydliga kan begreppet sättas ihop med andra uttryck, till exempel *försvarsvilja i fredstid*.

Wedebrand och Jonsson för vidare ett intressant resonemang kring försvarsviljans praktiska betydelse för försvaret. I stort menar de att försvarsvilja bör ses som endast en av potentiellt många indirekta faktorer för försvarsförmågan, eftersom förmåga handlar om faktiska beteenden snarare än attityder till dessa beteenden (dvs. försvarsvilja). Mer precist menar forskarna att beteenden som skulle kunna antas vara motiverade av försvarsvilja, t.ex. fortsätta gå till jobbet under krigstid, också kan vara motiverade av andra faktorer, t.ex. grupptryck eller ekonomiska skäl.²¹

Sammantaget ger denna genomgång av den svenska teoribildningen ett intryck av att det länge har funnits en medvetenhet om att sättet som försvarsvilja mäts idag är undermåligt, men samtidigt har inga andra ansatser ersatt det gängse. Således mäts försvarsvilja idag i en tidsserie som sträcker sig tillbaka till 1950-talet, trots brister i förfarandet. Detta utgör en av utgångspunkterna för det arbete som presenteras i denna rapport och diskuteras vidare i följande avsnitt.

2.2 Tidigare empirisk forskning om försvarsvilja

2.2.1 Svensk forskning om försvarsvilja

Den svenska forskningen kring försvarsvilja har främst genomförts via nationellt representativa opinionsundersökningar – framför allt av föregångarna till dagens myndighet för psykologiskt försvar (Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN) och Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF)) men också av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).²²

¹⁸ Fredrik Miegel, *Försvarsvilja på individnivå: en inledande intervjuundersökning*, Psykologiskt försvar, 0348–9353; 152 (Stockholm: Styr. för psykologiskt försvar, 1989).

¹⁹ Björn Körlof, *Försvarsvilja 2000: En antologi*. Styrelsen för psykologiskt försvar. 139. (Stockholm: Styr. för psykologiskt försvar, 1996).

²⁰ Christoffer Wedebrand och Daniel K. Jonsson, *Försvarsvilja i teori och praktik : om försvarsviljans betydelse* (Stockholm: FOI, 2021), sid 34.

²¹ Ibid.

²² MSB 2020a. *Opinioner 2020 – Allmänhetens syn på samhällsskydd, beredskap, säkerhetspolitik och försvar*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap /Attityd i Karlstad AB, slutrapport 2020-04-14.

När det gäller Beredskapsnämnden redovisades vanligtvis frekvenstabeller och procent-satser av resultaten, dock inga mer avancerade statistiska analyser såsom korrelations- eller regressionsanalyser. Under åren utökade Beredskapsnämnden sitt frågebatteri med frågor om bland annat bedömning av krigsrisker samt inställning till förswarets styrka och försvars-kostnader. Utöver detta började myndigheten även ställa frågor kring totalförswarets olika delar samt dess funktion i krig. Därefter tillkom också frågor om nedrustning, militärtjänst-göring och försvarspålit. Beredskapsnämnden började sedan intressera sig för om det fanns något samband mellan inställning till samhället i stort och försvarsvilja. I början av 1970-talet tillkom frågor som berörde samhället och samhällsproblem samt internationella förhållanden. Även frågor kring mobilisering och vilken typ av försvar Sverige bör ha lades in i detta frågebatteri. Mot slutet av 1970-talet tillkom frågor om inställningen till politiker, partier och massmedier. Efter att ha börjat med ett par försvarsfrågor utökades frågebatteriet alltså till att, under 1980-talet och framåt, inkludera frågor om en lång rad samhälleliga för-hållanden.

Undersökningar (från bland annat BN, SPF, MSB och FOI) visar konsekvent sedan 1950-talet att svenskarna har relativt hög försvarsvilja (ca 75 % svarar *Ja* på frågan om Sverige bör försvara sig militärt om landet blir anfallet). Dock har dessa siffror gått upp och ner genom åren. Gertie Elsässer diskuterar i sin avhandling att variation i försvarsviljan över tid kan bero på samhällsklimatet och världsläget. Hon menar bland annat att bottennoteringen 1958 (då endast 66 % respondenterna svarade ”Ja” på frågan: *Antag att Sverige anfalles. Anser Ni att vi bör göra väpnat motstånd, även om utgången för oss ter sig oviss?*) skulle kunna förklaras av kärnvapendebatten mellan 1957 och 1959.²³ Dock är det svårt att dra några definitiva slutsatser kring detta. Exempel på andra inrikespolitiska händelser som kan ha påverkat opinionen var ungdomsrevolten 1967-72 och den misslyckade ubåtsjakten våren 1984. När det gäller utrikespolitiska händelser under 1950-talet kan Koreakriget samt Suez- och Ungern-kriserna ha påverkat försvarsviljan i positiv riktning. Vidare antas Berlin-blockaden, Kubakrisen och avtalet om förbud mot spridning av kärnvapen i början av 1960-talet återigen ha vänt försvarsviljetrenden i positiv riktning.²⁴ Notera att sambandet mellan världshändelser och svensk försvarsvilja är högst spekulativt, även om det är relativt plausi-belt.

Förutom att ställa direkta frågor kring försvarsvilja har forskare också ställt frågor inlindade i ett sammanhang – om än i begränsad utsträckning:

- Antag att angriparna hotar med atomvapen. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd?
- Antag att vi själva skulle ha atomvapen. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd, om angriparna hotar med atomvapen?

Undersökningar har visat att försvarsviljan förändras dramatiskt (från 75 till ca. 40 %) när respondenter tar ställning till den första delfrågan kring atomvapen. När respondenterna tar ställning till den andra delfrågan tenderar försvarsviljan att öka något igen (ca. 10 % från den 35-procentiga nedgången) dock inte alls till tidigare nivåer (ca. 75 %) – det vill säga när frågan ställdes utan kontext.^{25,26}

Senare undersökningar har, utöver personlig och allmän försvarsvilja, också försökt fånga vad som kallas understödjande försvarsvilja. Jonsson och Wedebrand fann att över 70 % anser att Sverige bör satsa mer offentliga medel på beredskapen. Ett annat intressant resultat var att över 90 % anser att det är mycket eller ganska viktigt att ha ett militärt, civilt och psykologiskt försvar. Viktigt att poängtera är att i denna undersökning presenterades ett kort

²³ Gertie Elsässer, *Försvarsvilja och framtidstro*, Lund studies in sociology, 0460–0045; 77 (Stockholm: Styr. för psykologiskt försvar (SPF), 1987).

²⁴ Kurt Törnqvist, *Försvarsvilja och bedömning av krigsrisker: opinionsläget hösten 1965 samt försvarsviljans förändringar under åren 1952-65*, Psykologiskt försvar, 0348-9353; 28 (Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, 1966).

²⁵ Gertie Elsässer, *Försvarsvilja och framtidstro*, Lund studies in sociology, 0460–0045; 77 (Stockholm: Styr. för psykologiskt försvar (SPF), 1987).

²⁶ Se också Asp och Hermerén för diskussioner för hur olika kontexter kan spela roll för människors försvarsvilja samt vilka oberoende faktorer skulle kunna påverka försvarsviljan. Kurt Asp, *Försvarsvilja och dess betingelser*. Stencil. Göteborg, 1974

scenario för deltagarna och utifrån detta fick de ange sin personliga försvarsvilja med tre olika frågor på en 4-gradig skala.²⁷ Det scenario som användes var:

Sverige har angripits militärt av ett annat land. Angriparen har förstört både militära anläggningar och civil bebyggelse och infrastruktur. Cyberattacker har riktats mot viktiga samhällsfunktioner. Angriparens soldater har landsatts på svensk mark vid vissa strategiskt viktiga platser. Utmaningarna för samhället är omfattande.

Frågor:

- Med fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en stridande roll delta i Sveriges försvar? Exempelvis genom att tjänstgöra inom Försvarsmakten eller delta i en väpnad motståndsrörelse.
- Med fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en icke-stridande roll delta i Sveriges försvar? Exempelvis genom att arbeta med räddningsinsatser inom drabbade områden.
- Utan fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en icke-stridande roll delta i Sveriges försvar? Exempelvis genom att arbeta med sociala insatser inom icke-drabbade områden.

Därmed undersöktes försvarsvilja något mer rigoröst än tidigare, både i termer av enkätfrågor och mätmetod.

I undersökningar utförda av MSB har man erhållit liknande resultat som Jonsson och Wedebrand kring frågor som liknar understödjande försvarsvilja. I en enkätundersökning från juni 2022 angav 77 % att de hade en positiv inställning till att delta i totalförsvaret utifrån personlig färdighet och förmåga; 85 % förordade svenskt motstånd vid ett anfall från främmande makt.²⁸ 51 % ansåg i en mätning i oktober 2022 att de såg sig själva som en del av den svenska beredskapen och 94 % att Sverige var ett bra land att leva i.²⁹ Mättningsverksamheten i en av Sveriges längsta tidsserier fortsätter alltså, om än med smärre anpassningar till nya perspektiv.

2.2.2 Internationell forskning kring försvarsvilja

Viljan att utkämpa krig, att slåss för sitt eget land och att försvara sitt eget land är teman som har behandlats ur olika perspektiv, även om forskare vanligtvis förlitar sig på tolkningen av kvantitativa data som inhämtats via enkätundersökningar. Den internationella forskningen kring försvarsvilja (eller viljan att kämpa/slåss för sitt land) har för det mesta förlitat sig på mätningar av det globala forskningsprojektet *World Values Survey* (WVS). Detta longitudinella projekt studerar människors attityder och föreställningar kring olika ämnen, däribland säkerhet. Frågan som brukar ställas kring försvarsvilja (eller viljan att kämpa/slåss) är: *Naturligtvis hoppas vi alla att det inte blir ett nytt krig, men om det skulle bli så, skulle du vara villig att kämpa för ditt land?* Svartalternativ: *Ja, Nej*.

I en omfattande sammanfattning av forskningsläget (baserat på WVS) visar Inglehart, Puranen och Welzel att ökade livsmöjligheter (dvs. frihet) bidrar till högre värdering av liv och leder följaktligen till en lägre vilja att riskera liv i krig. Med andra ord finns det en lägre vilja att riskera sitt liv för sitt land när den enskilde individen har det gott ställt.³⁰ Se också Anderson, Getmansky och Hirsch-Hoefler samt Puranen för liknande slutsatser baserade på WVS.^{31,32} Dock visar forskningen från WVS att människor i Norden (framför allt Sverige,

²⁷ Daniel K. Jonsson och Christoffer Wedebrand, *Svenskarnas försvarsvilja* (Stockholm: FOI, 2021).

²⁸ Anders Lundquist, *Försvarsvilja och samhällets skyddsvärden. Rapport till MSB* (Stockholm: Kantar Sifo, 2022b).

²⁹ Anders Lundquist, *Försvarsvilja. Rapport till MSB*. (Stockholm: Kantar Sifo, 2022a).

³⁰ Ronald F Inglehart, Bi Puranen och Christian Welzel, "Declining Willingness to Fight for One's Country: The Individual-Level Basis of the Long Peace", *Journal of Peace Research* 52, nr 4 (01 juli 2015): 418–34, <https://doi.org/10.1177/0022343314565756>.

³¹ Christopher J. Anderson, Anna Getmansky och Sivan Hirsch-Hoefler, "Burden Sharing: Income, Inequality and Willingness to Fight", *British Journal of Political Science* 50, nr 1 (januari 2020): 363–79, <https://doi.org/10.1017/S0007123417000679>.

³² Bi Puranen, "Allegiance Eroding: People's Dwindling Willingness to Fight in Wars". I *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizens* (Russel J. Dalton och Christian Welzel). New York: Cambridge University Press, (2014) 261–81.

Norge och Finland) tycks uppvisa en hög försvarsvilja trots god ekonomisk ställning.³³ Förklaringen till denna avvikelse tros vara att högt förtroende för staten, dess myndigheter och försvarsmakten är relaterat till hög försvarsvilja. Utöver de ovannämnda fynden har flera studier noterat att viljan att kämpa för sitt land i hög grad beror på det historiska, sociala och politiska sammanhanget.³⁴ Forskare har bland annat funnit att försvarsviljan är mycket låg i Italien, Japan och Tyskland (det andra världskrigets axelmakter). Anledningen till detta tillskrivs människors minne av andra världskriget. Mer exakt menar forskarna att länder som förlorade andra världskriget minns händelsen med skam och avsky till skillnad från vinnarna (de allierade). De negativa minnena leder till en negativ inställning till krig och militär upprustning. Vidare menar forskarna att pågående konflikter och stundande hot (samt upplevelsen av hot) tenderar att öka försvarsviljan hos befolkningen.³⁵

Andra intressanta fynd i detta sammanhang är att nationell stolthet, samt nivån av förtroende för landets väpnade styrkor är de starkaste prediktorerna för viljan att kämpa för sitt land. Enligt forskningen kan denna trend observeras i länder med betydande skillnader i detta hänseende och trenden förefaller relativt stabil under långa tidsperioder.³⁶ Utöver dessa faktorer menar Puranen och Torgler att människors förtroende för statsapparaten och det politiska systemet också leder till hög försvarsvilja^{37,38} – se även resonemanget ovan. Forskning visar också att geografiska och kulturella faktorer spelar roll för människors försvarsvilja. Mer specifikt visar enkätstudier att den högsta uppmätta villigheten att slåss för sitt land kan observeras i asiatiska kinesisk-konfucianska länder, muslimska länder och länder söder om Sahara, medan den lägsta villigheten däremot finns i västeuropeiska katolska och anglosaxiska länder.³⁹ Liknande resultat syns i undersökningar av WIN/Gallup International Global Survey från 2014 och 2022 där den högsta viljan att kämpa för sitt land finns i Mellanöstern och norra Afrika samt i Asien, medan försvarsviljan är lägst i Väst-europa och Nordamerika.

När det gäller inverkan av socioekonomiska faktorer menar forskare att i samhällen med hög jämlikhet finns det ingen skillnad i viljan att slåss för sitt land bland de rikare och fattigare i samhället. Men när ojämlikheten i samhället ökar visar forskningen att rika människor blir mindre villiga att slåss jämfört med de fattigare människorna i samhället. Även effekten av utbildningsnivån undersöktes men forskarna fann inget stöd för sambandet mellan utbildning och individers vilja att kämpa för landet. När det gäller könsaspekter har många studier funnit att män är mer benägna att slåss för landet än kvinnor.⁴⁰ En del andra studier (också baserade på WVS) har noterat att yngre personer och gifta individer uppvisar högre försvarsvilja. Dock har andra studier inte funnit samma koppling.^{41 42}

Slutligen undersökte Horowitz och Levendusky effekten av värnplikten i USA för det allmänna stödet till att föra krig i andra länder. Resultatet visade att obligatorisk värnplikt minskade allmänhetens stöd för krig. Den mest troliga förklaringen enligt författarna är individers egenintresse, det vill säga att de inte vill riskera sina egna liv som värnpliktiga.⁴³ Dock visar andra studier att stödet för krigföring också beror på motståndarna. Tomz, Weeks

³³ Anderson, Getmansky och Hirsch-Hoefler, "Burden Sharing".

³⁴ Darío Páez m.fl., "Social Representations of History, Cultural Values, and Willingness to Fight in a War: A Collective-Level Analysis in 40 Nations", *Asian Journal of Social Psychology* 19, nr 4 (2016): 347–61, <https://doi.org/10.1111/ajsp.12153>; Darío Páez m.fl., "'Remembering' World War II and willingness to fight: Sociocultural factors in the social representation of historical warfare across 22 societies", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 39 (2008): 373–80, <https://doi.org/10.1177/0022022108316638>.

³⁵ Juan Díez-Nicolás, "Cultural differences on values about conflict, war and peace." *World Values Research* 3, no. (2010): 1–20

³⁶ Ibid.

³⁷ Bi Puranen, "Allegiance Eroding".

³⁸ Benno Torgler, "Why do people go to war?", *Defence and Peace Economics* 14, nr 4 (01 augusti 2003): 261–80, <https://doi.org/10.1080/10242690302929>.

³⁹ Juan Díez-Nicolás, "Cultural differences on values about conflict, war and peace." *World Values Research* 3, no. (2010): 1–20.

⁴⁰ Anderson, Getmansky och Hirsch-Hoefler, "Burden Sharing".

⁴¹ Inglehart, Puranen och Welzel, "Declining Willingness to Fight for One's Country".

⁴² Torgler, "Why do people go to war?"

⁴³ Michael C. Horowitz och Matthew S. Levendusky, "Drafting Support for War: Conscription and Mass Support for Warfare", *The Journal of Politics* 73, nr 2 (april 2011): 524–34, <https://doi.org/10.1017/S0022381611000119>.

och Yarhi-Milo visar i en studie att amerikanska och brittiska medborgare är mycket mindre villiga att anfalla ett land som respekterar mänskliga rättigheter än ett land som kränker dem, även när tvisten rör militär säkerhet snarare än humanitär intervention. Vidare menar forskarna att mänskliga rättigheter påverkar stödet för krig främst genom att förändra människors uppfattningar om hot och moral. Medborgare är mer benägna att se människorättsöverträdare som hotfulla och har färre moraliska betänkligheter när det gäller att bekämpa sådana länder, menar forskarna.⁴⁴

Utöver dessa analyser på makronivå har forskare på senare år även utfört experiment kring försvarsvilja i syfte att förstå fenomenet på individnivå. Wang och Eldermerdash visade i ett experiment med över tusen taiwanesiska deltagare att de var signifikant mer villiga att slåss för sitt land (vid en kinesisk invasion) om de upplevde att många andra taiwaneser också uppvisade stark försvarsvilja. Detta jämfördes med en grupp där de fick veta att många andra taiwaneser inte valde att slåss. Notera att dessa effekter var särskilt starka för individer som hade en svagare nationell identitet.⁴⁵ Dessa fynd tycks visa att olika människor mobiliseras av olika anledningar – vissa individer av patriotiska skäl och andra av social press.

Notera även att dessa internationella jämförelser kan vara svåra att tolka bland annat eftersom forskarna i många studier inte är särskilt noga med att skilja mellan försvars- och anfallskrig. Det är alltså inte uppenbart i enkäterna vilken av dessa typer av krigsföring som frågorna avser. Dessutom kan dessa frågor (som oftast är ställda utan någon kontext) förstås olika av olika individer beroende på landets/regionens krigshistoria, kultur, religion, ekonomiska utveckling, samt personens individuella egenskaper (t.ex. kön, ålder, socioekonomisk status). Med andra ord kan det mycket väl vara så att varje land (eller region) egentligen måste undersökas enskilt och att fruktbara jämförelser bara kan ske mellan geografiskt närliggande länder.

2.3 Sammanfattande diskussion

Denna diskussion om tidigare begreppsdiskussioner visar att begreppet försvarsvilja är allt annat än lättfångat. Dock tycks vi se ett par idéer som återkommer. Bland annat verkar forskare vara överens om att skilja på allmän och personlig försvarsvilja. De är någorlunda överens om att försvarsvilja kan förstås i termer av en viljeinriktning, dvs. en benägenhet att handla på ett visst sätt eller vara av en viss åsikt. Till sist verkar forskare vara tämligen överens om att kontexten kan spela roll för hur människor svarar på frågor om försvarsvilja. Det sistnämnda är en fråga som också utgör utgångspunkten i det arbete som rapporteras här.

Svensk forskning tycks ha varit relativt sparsam när det gäller teoretiska och mätmetodologiska aspekter av försvarsvilja, med undantag för 1970-talet. Gällande de empiriska undersökningarna har dessa fortsatt tämligen oförändrade vad gäller huvudfrågorna kring försvarsvilja sedan början av 1950-talet. Försvarsviljan har legat på en stabil nivå hos den svenska befolkningen med vissa variationer genom åren, som tros bero på politiska och militära händelser inom och utanför Sveriges gränser. Ur ett internationellt perspektiv tycks länder i Mellanöstern, norra Afrika och asiatiska kinesisk-konfucianska länder uppvisa högst försvarsvilja medan västerländska (med undantag för Sverige, Norge och Finland) uppvisar lägst. Dock kan det vara lite vanskligt med internationella jämförelser eftersom frågorna kan tolkas på olika sätt i olika delar av världen (beroende på historia, kultur, religion osv.) samt att det är oklart i enkätfrågorna om de syftar till anfalls- eller försvarskrig. Men på det stora hela tycks den svenska försvarsviljan sticka ut (i positiv bemärkelse) i europeiska sammanhang.

⁴⁴Michael Tomz, Jessica L. P. Weeks och Keren Yarhi-Milo, "Public Opinion and Decisions About Military Force in Democracies", *International Organization* 74, nr 1 (ed 2020): 119–43, <https://doi.org/10.1017/S0020818319000341>.

⁴⁵Austin Hornig-En Wang och Nadia Eldemerdash, "National Identity, Willingness to Fight, and Collective Action", *Journal of Peace Research*, 07 december 2022, 002234332210990, <https://doi.org/10.1177/00223433221099058>.

Från tidigare forskning tar vi med oss ett antal faktorer som i olika sammanhang har visat sig vara betydelsefulla som förklaringsfaktor till försvarsvilja. Dessa använder vi senare i den ansats som vi utvecklar i kapitel 4–5. Faktorer som har identifierats är:

- Tillit till samhällets institutioner.
- Tidigare erfarenheter av väpnad konflikt, både personliga och kollektiva. Här ingår frågor om skuld och skam i relation till dessa.
- Nationell stolthet.
- Samhällelig ojämlikhet, t.ex. ekonomisk polarisering, särskilt i situationer då den förändras snabbt.
- Individens skattning av andras försvarsvilja, till exempel i en persons lokalsamhälle.
- Vilken typ av konflikt som råder, t.ex. om det egna landet är engagerat i ett försvars- eller anfallskrig.
- Politisk hållning

Vi återkommer till dessa i kapitel 5 nedan. Närmast diskuteras hur försvarsvilja tematiseras i svenskt offentligt tryck och i länder i Sveriges närområde.

3 Institutionella perspektiv på försvarsvilja i Sverige och utomlands

Efter att ha presenterat hur försvarsvilja studeras i svensk och internationell forskning visar vi här hur den har adresserats av de instanser i samhället som ansvarar för nationell säkerhet.

Under de senaste åren har det svenska totalförsvaret genomgått en förändring med upprustning, ökad prioritering och återaktiverad värnplikt. Detta gäller även det psykologiska försvaret, där försvarsviljan utgör en central del. I och med detta är det relevant att studera hur Sveriges institutioner och myndigheter har tagit sig an frågan om försvarsvilja. Detta kapitel behandlar därför utredningar, analyser och texter från de senaste åren för att ge en bild av hur försvarsviljan har diskuterats på institutionell nivå i Sverige sedan dess.

3.1 Försvarsvilja i svensk offentligt tryck

Ett karakteristiskt tema i de utredningar och styrande dokument som berör försvarsviljan är att folkförankring – alltså att befolkningen är medveten om totalförvarsfrågor och i någon mån individens egen plats i dessa frågor – utgör en viktig del av en stark försvarsvilja. Denna folkförankring kan uppnås på olika sätt, men värt att notera är att det verkar finnas ett övergripande fokus i utredningarna på frivilliga försvarsorganisationer. Dessa organisationer finns i olika former och har olika uppgifter inom totalförsvaret. Gemensamt för dem alla är dock att de syftar till att individer kan delta och därigenom bli del av totalförsvaret på ett eller annat vis. Tidigare utredningar påtalar särskilt vikten av att engagera den yngre delen av befolkningen i organisationerna. Detta som ett led i att bygga upp och förstärka den förståelse för och engagemang kring totalförsvaret som under de senaste åren tycks ha minskat.⁴⁶

En central del i hur de institutionella styr- eller idédokument som behandlar försvarsvilja har diskuterat begreppet ligger i övertygelsen att en stark sådan kräver en hög tilltro till staten och statens förmåga att försvara landet i händelse av krig.⁴⁷ Den genomgående idén som förmedlas tar fasta på att försvarsviljan måste förtjänas och arbetas för från myndigheternas sida.⁴⁸

3.1.1 Försvarsviljan och förtroende

Texter från de senaste åren som behandlar försvarsvilja framhåller hur en mer integrerad värld också kräver ett mer integrerat totalförsvaret, där befolkningens försvarsvilja kan påverkas från flera håll och från tidigare okända aktörer.⁴⁹ Försvarsvilja framhålls som en integrerad del i det psykologiska försvaret, som trots – eller kanske på grund av – dess svårighet att låta sig definieras och fastställa hur den uppstår och upprätthålls, bedöms som en av de viktigaste faktorerna för ett starkt samhälle i händelse av krig.

Det konstateras även att försvarsviljans prioritet och betydelse har varit i det närmaste frånvarande från debatten under stora delar av 2000-talet och återkommit först runt 2017.⁵⁰ Som tidigare nämnts hänvisas frånvaron av debatt till den period av stabilitet som präglade Sveriges geografiska närområde under perioden.

⁴⁶ Försvarsdepartementet, *Motståndskraft: inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021-2025* (Stockholm: Wolters Kluwer, 2017), 132–33.

⁴⁷ Daniel K. Jonsson och Christoffer Wedebbrand, "Svenskarnas försvarsvilja", FOI-R--5206--SE (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2021), <https://foi.se/rest-api/report/FOI-R--5206--SE>.

⁴⁸ Psykförsvarsutredningen, "En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret"; Christoffer Wedebbrand och Daniel Jonsson, "Försvarsvilja i teori och praktik. Om försvarsviljans betydelse", FOI-R--5155--SE (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 08122021), 40ff., <https://foi.se/rest-api/report/FOI-R--5155--SE>.

⁴⁹ Utredningen om civilt försvar, "Struktur för ökad motståndskraft", SOU 2021:25 (Stockholm: Regeringskansliet, 08 april 2021), 72.

⁵⁰ Psykförsvarsutredningen, "En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret", 72.

Statskontoret konstaterar i sin utredning *Myndigheternas arbete med psykologiskt försvar* från 2017 att ”verksamheter som bidrar till att stärka försvarsviljan (...) räknas som främjande och förtroendeskapande”.⁵¹ Detta skulle kunna ses som ett uttryck för att försvarsviljan anses vara beroende av ett högt förtroende för och en stark tillit i samhället i allmänhet. Exempelvis diskuteras skolan som en viktig hörnsten för det psykologiska försvaret, där det är av stor vikt att tidigt bygga upp lojalitet och tilltro till samhället och systemet i sin helhet. Här framhävs särskilt skolans demokratifrämjande och utbildande funktion, där alla barn ska få samma möjlighet att känna sig delaktiga i samhällsbygget och som viktiga delar i totalförsvaret.⁵² Däremot saknas mer konkreta exempel på hur skolan ska arbeta med försvarsvilja.⁵³ Det som åsyftas blir därmed mer en sorts viljeriktning för att redan i tidig ålder hos barn och ungdomar bygga upp en stark tilltro till det svenska systemet och därigenom en hög försvarsvilja. Denna lite svävande hållningen i relation till hur försvarsviljan ska stärkas karaktäriserar generellt perspektivet i svenskt offentligt tryck på temat.

3.1.2 Försvarsviljan i totalförsvaret

I Europa råder sedan Rysslands utökade angrepp mot Ukraina ett försämrat säkerhetspolitiskt läge där ett militärt angrepp på Sverige inte kan uteslutas. Denna förändring har skärpt till den allmänna debatten och återigen aktualiserat tankar kring den civila befolkningens roll och uppdrag vid höjd beredskap och i krig.

Försvarsmaktens resonerar i den militärstrategiska doktrinen om begreppet försvarsvilja. Till stor del utgår Försvarsmakten från idén om att en stark försvarsvilja underbyggs av hög trovärdighet till den militära förmågan.⁵⁴ Utgångspunkten är att ett väl uppbyggt militärt försvar ger en stark trovärdighet till Sveriges förmåga att försvara sig och att en god medvetenhet om detta hos medborgarna leder i sin tur till en hög försvarsvilja hos befolkningen. Även i civila sammanhang framhålls vikten av att vara väl förberedd. Därmed är det bästa sättet för att uppnå en hög försvarsvilja enligt MSD22 att se till att den militära kapaciteten är hög och att detta är väl kommunicerat till befolkningen. Detta gäller både inom landet och utanför landets gränser; en väl tilltagen avskräckande förmåga ökar i sig också försvarsviljan inom landet. Detta refereras till som ”kognitiva tröskeeffekter”.⁵⁵ I sig understryker detta därmed vikten av bra kommunikation kring totalförsvaret och vikten av att ha trovärdiga och säkra kommunikationsmetoder som når ut till befolkningen oavsett läge.

Försvarsberedningens rapport *Motståndskraft: Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025* konstaterar att ”Befolkningens försvarsvilja (...) är avgörande för att uppnå ett trovärdigt totalförsvaret”.⁵⁶ Rapporten framhåller också att en hög försvarsvilja är beroende av ett samhälle med en hög grad av tillit till själva systemet. Detta adresseras även genom ett konstaterande att befolkningen i högre grad nu än tidigare präglas av mångfald. Samtidigt fastställs att det råder en i allmänhet begränsad kunskap om totalförsvaret hos allmänheten – och då kanske särskilt hos ungdomar – vilket har sin grund i de senaste decenniernas lugn i norra Europa. Dessa två faktorer framhålls som viktiga faktorer att ta hänsyn till inför uppbyggnaden av ett trovärdigt totalförsvaret och därmed en hög försvarsvilja.⁵⁷ Detta kan även återknytas till utredningen som framhöll skolans roll för ett framgångsrikt totalförsvaret och vikten av att barn från tidig ålder får känna sig delaktiga i samhället. Det finns alltså en medvetenhet om att unga personer, som vuxit upp under

⁵¹ Tony Malmberg och Sara Sundgren, ”Myndigheternas arbete med psykologiskt försvar”, 2017:5 (Stockholm: Statskontoret, 2017), 70.

⁵² Malmberg och Sundgren, 70–77.

⁵³ I rapporten beskrivs främst skolans roll för motståndssandan, men i denna rapport diskuteras vi detta i termer av försvarsvilja då det handlar om uppbyggnaden av ett motståndskraftigt samhälle.

⁵⁴ Försvarsmakten, ”Militärstrategisk doktrin”, MSD22 (Stockholm: Försvarsmakten, 2022).

⁵⁵ Försvarsmakten, ”MSD22”, 59.

⁵⁶ Försvarsdepartementet, *Motståndskraft*, 34.

⁵⁷ Försvarsdepartementet, 45.

2000-talet inte ser sig som del av Sveriges beredskap.⁵⁸ Hur ungas försvarsvilja påverkats av det senaste årets försämrade säkerhetsläge kan därför bli en viktig pusselbit i den svenska totalförsvarsplaneringen.

3.2 Internationella perspektiv

Vid planering av totalförsvar och krisberedskap finns det vinster i att undersöka hur andra länder agerat för att därigenom kunna utveckla det egna landets totalförsvar. Genom en mindre utblick i det europeiska närområdet kan lärdomar dras från snarlika länder i likartad kontext.

3.2.1 Finland

Finland är Sveriges närmaste allierade i försvarsfrågor och har direkt erfarenhet av krig och konflikt från de andra världskriget. Finlands planeringskommission för försvarsinformation (PFI) genomför regelbundna opinionsundersökningar om försvarsviljan i landet. Frågan formuleras som ”Om Finland blir anfallet, borde finländarna enligt er åsikt försvara sig med vapenmakt, även om resultatet förefaller osäkert?”.⁵⁹ Den allmänna försvarsviljan – jakande svar på frågan – i Finland ligger stabilt på drygt 80 %, en nivå liknande eller möjligen något högre än i Sverige.⁶⁰ En viss ökning kan ses under 2022, men denna ökning har föregåtts av en minskning, vilket innebär att den genomsnittliga generella försvarsviljan sett över tid är relativt oförändrad.

Den personliga försvarsviljan mäts genom frågan ”Om Finland blir attackerat, är ni själv beredd att delta i olika uppgifter inom försvaret enligt förmåga och färdigheter?”.⁶¹ Svaren följer liknande mönster som i Sverige och andra länder, där män i allmänhet har en högre personlig försvarsvilja (88 %) än kvinnor (76 %).⁶² Även om försvarsviljan i Finland inte har ökat i mätningarna på grund av Rysslands invasion av Ukraina, märks ändå en ökning främst genom ett större intresse för frivillig försvarsutbildning.⁶³ Samma typ av utveckling har även observerats i Sverige under 2022.⁶⁴

Precis som i Sverige understryks vikten av trovärdighet som en oundgänglig förutsättning för en god försvarsvilja.⁶⁵ Det är möjligt att den tydliga och mer visuella delen av Finlands motståndskraft, i form av just beredskapslager och en mer närvarande debatt om krisberedskap, i sig också bidrar till den högre nivån av försvarsvilja. Detta blir en form av självförstärkande mekanism.

En intressant poäng i PFIs undersökning berör den finska befolkningens tilltro till ”försvarsmaktens förmåga att avvärja militära hot”.⁶⁶ Denna siffra landade på 87 % i mätningen våren 2022, vilket i sig är en anmärkningsvärt hög siffra. Då mätningen under hösten 2021 gav 73 % är det en ökning med 14 procentenheter på ett halvår.⁶⁷ Det ges i undersökningen ingen närmare kommentar kring de bakomliggande orsakerna till ökningen, men en trolig hypotes skulle kunna vara att den förändrade situationen i Finlands relativa närområde har lett till att det finska försvaret upptar en större del av befolkningens tankar. Denna fråga motsvaras av

⁵⁸ Visst fog finns för denna oro – endast 44 % av de tillfrågade i åldersgruppen 16-29 år ansåg att de var en del av den svenska beredskapen i Katar Sifos undersökning från oktober 2022. Detta var något lägre än de 51 % som var genomsnittet i undersökningen. Se: Lundquist, *Försvarsvilja*.

⁵⁹ Planeringskommissionen för försvarsinformation, ”Finländarnas åsikter om utrikes- och säkerhetspolitiken, försvaret och säkerheten”, PFI 2022:2 (Helsingfors: Försvarsministeriet, 18 maj 2022), 14, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-663-447-3>.

⁶⁰ Sedan 1995, vilket är den data som finns tillgänglig i undersökningen från 2022.

⁶¹ Planeringskommissionen för försvarsinformation, ”PFI 2022:2”, 17.

⁶² Ibid.

⁶³ Utrikesministeriet, ”Redogörelse om förändringarna i den säkerhetspolitiska miljön”, Sarjajulkaisu (Statsrådet, 13 april 2022), 37, <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164001>.

⁶⁴ Rikskonferensen 2023: måndag, 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=yyUplPt1xU>.

⁶⁵ Planeringskommissionen för försvarsinformation, ”PFI 2022:2”.

⁶⁶ Ibid., 17.

⁶⁷ Ibid.

hur det svenska försvaret framhåller kognitiva tröskeffekter som en viktig del i svensk försvarsvilja.

Vid en bedömning om eventuellt finskt Natomedlemskap från 2016 underströk det finska försvarsministeriet hur ett finskt Natomedlemskap i sig inte borde påverka försvarsviljan, samt att denna i allmänhet ligger mycket högt. Däremot framhålls ”den senare tidens utveckling i Ryssland och landets aggressiva hållning [som] faktorer som påverkar försvarsviljan”.⁶⁸ Detta bekräftas till viss del av undersökningen som visar på något förhöjd försvarsvilja under 2022, samtidigt som det ryska angreppet på Krim 2014 inte gjorde något större avtryck på försvarsviljan i de efterföljande undersökningarna.⁶⁹

Utifrån den finska undersökningen kan samma hypotes ställas i Sverige, att ett medlemskap i Nato i sig inte nämnvärt kommer att påverka den svenska försvarsviljan, som likt i Finland ligger på en hög nivå. Samtidigt bör det understrykas att då diskussionen och ansökan om ett svenskt Natomedlemskap var en direkt följd av Rysslands agerande i Ukraina kan dessa två händelser i kommande undersökningar om händelser som påverkar försvarsviljan vara svåra att särskilja.

En finsk undersökning av relevans för svenska förhållanden fokuserar på hur tankar kring samhället i allmänhet påverkas av vilken informationsmiljö en person befinner sig i.⁷⁰ Undersökningen analyserar attityder till samhället och kriget i Ukraina utifrån mediekonsumtion i Finland, och visar att särskilt medlemmar i den ryska diasporan som konsumerar rysk statskontrollerad media har en mer vänlig inställning till kriget, jämfört med respondenter som har en mer blandad mediekonsumtion. Samma grupp har även mindre tillit till det finska samhället och sannolikt lägre försvarsvilja.⁷¹ Detta väcker i sig frågor om psykologiskt försvar och hur staten bör förhålla sig till påverkan av diasporagrupper från främmande makt.⁷² Delar av den finsk-ryska befolkningen är mottagliga för rysk propaganda, vilket kan påverka försvarsviljan i denna minoritetsgrupp.⁷³ Hur ska ett demokratiskt samhälle förhålla sig till en sådan problematik? Det är å ena sidan vanskligt att stänga ned ryska kanaler (EU:s nedstängning av RT och Sputnik under 2022 möttes av kritik); å andra sidan kan främmande makts propaganda vara en riskfaktor. Inte heller är det självklart att det är en demokratisk stats roll att bedriva propagandaverksamhet mot den egna befolkningen under fredstid. En god planering kring hur totalförsvaret kommuniceras, samt hur hela befolkningen och inte endast majoritetsgrupper nås, är av största vikt för ett framgångsrikt totalförsvaret och en stark försvarsvilja.

3.2.2 Estland

I vissa avseenden liknar de baltiska staternas kontext den svenska, främst med tanke på deras geografiska placering i Östersjöregionen och vissa likheter gällande kultur och historia. Samtidigt är områdets direkta erfarenhet av krig och sovjetisk ockupation kombinerat med en stor rysktalande minoritet faktorer som gör nutida jämförelser av försvarsviljan i länderna trubbiga.⁷⁴ I Estland har försvarsviljan ökat under de senaste 20 åren, från cirka 60 % i början av 2000 till att ligga på cirka 70 % vid år 2020.⁷⁵ 2019 genomfördes en studie av försvarsvilja i Estland som gav det generella svaret att 67 % av invånarna i Estland i någon mån svarade positivt på frågan ”Om [Estland] attackerades, bör invånare i [Estland], enligt din åsikt, ta till vapen för att försvara sig i alla situationer, även om resultatet verkade

⁶⁸ Teija Tiilikainen m.fl., ”Konsekvenserna av ett eventuellt finskt Natomedlemskap. En bedömning”, april 2016, 55, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79161/IP1601374_UM_Nato-arvioSE_13372%201.pdf.

⁶⁹ Planeringskommissionen för försvarsinformation, ”PFI 2022:2”.

⁷⁰ Emil Mitikka och Teemu Oivo, ”Suomen venäjänkielisten suhtautuminen mediaan ja sotaan”, *Politiikasta* (blog), 11 november 2022, <https://politiikasta.fi/suomen-venajankielisten-suhtautuminen-mediaan-ja-sotaan/>.

⁷¹ Mitikka och Oivo.

⁷² Detta behandlas i FOI:s rapport nr. 5436, *Diaspora och påverkan från främmande makt* (Ekman et al. 2023).

⁷³ ”Liki viidennes Suomessa asuvista venäjänkielististä pitää Venäjän sotatoimia Ukrainassa oikeutettuina”, *Yle Uutiset*, 29 september 2022, <https://yle.fi/a/3-12641948>. Motsvarande situation finns även i Estland.

⁷⁴ Māris Andžāns, ”Multi-Ethnic Societies and Willingness to Defend One’s Own Country: Russian-Speakers in the Baltic States”, *Lithuanian Annual Strategic Review* 19, nr 1 (08 juli 2022): 47–68, <https://doi.org/10.47459/lasr.2021.19.3>.

⁷⁵ Ibid.

osäkert?”⁷⁶ Även i Estland observerades den generella trenden att män i högre utsträckning än kvinnor anser att landet bör försvaras, även om utgången är oviss.⁷⁷

Gällande den personliga försvarsviljan ställdes frågan ”Om [Estland] attackerades, vad är mest troligt att du skulle göra?”⁷⁸ vilket är ett något mer detaljerat sätt att fråga om den personliga försvarsviljan jämfört med det finska exemplet. Svarsalternativen är även här mer detaljerade där följande alternativ presenteras:

- Skulle stanna kvar och fortsätta att leva som vanligt (varken samarbeta eller göra motstånd). 30 % jakande svar.
- Skulle stanna kvar och göra motstånd utan våld (t.ex. delta i protester). 19 % jakande svar.
- Skulle försöka fly landet. 17 % jakande svar.
- Skulle stanna kvar och göra motstånd med våld (t.ex. genom att angripa de nya myndigheterna). 15 % jakande svar.
- Skulle stanna kvar och stödja den nya makten (t.ex. genom att delta i de nya myndigheternas arbete, genom att hjälpa till med att upprätthålla ordningen). 2 % jakande svar.
- Svårt att säga. 17 % jakande svar.⁷⁹

Denna mer detaljerade fråga om personlig försvarsvilja visar att den delen av befolkningen som uppger att de mest troligt skulle göra motstånd, vilket här får ses som en approximering för personlig försvarsvilja, utgör 34 %. Detta är i sig ett långt lägre resultat än den mer allmänna frågan om försvarsvilja som gav nära dubbla siffror på 67 %. I sig innebär detta att för att få en mer rimlig tolkning om befolkningens försvarsvilja i en situation med höjd beredskap eller krig kan det vara av större nytta att ställa mer konkreta frågor, likt denna. Detta speglar igen konstaterandet från Wedebrand och Johnsson att det som är av vikt är det försvarsstödande beteendet, snarare än själva inställningen.⁸⁰

En faktor som diskuteras i Estland gäller den stora ryskspråkiga minoriteten som en möjlig bakomliggande faktor för en något svagare försvarsvilja jämfört med övriga liknande länder.⁸¹ Detta innebär mer specifikt att mätningar där befolkningen delas upp efter språktillhörighet visar att invånare i Estland som tillhör en ryskspråkig eller icke-estniskspråkig miljö i allmänhet visar lägre grad av försvarsvilja än den delen av befolkningen som befinner sig i den estniskspråkiga miljön.⁸²

Under de senaste åren har Sverige och Estland fått en befolkningsstruktur som till viss del påminner om varandra, där cirka 20 % av befolkningen i respektive land inte är födda i landet eller tillhör en minoritetsgrupp.⁸³ Emellertid är den estniska minoriteten i sig homogen då den domineras av estniska ryssar. I Sverige finns ett stort antal minoritetsgrupper som i sig skiljer sig mycket åt. Därför finns det begränsade möjligheter för Sverige att dra lärdom av det estniska exemplet. Emellertid är den mer komplexa frågeställning som används för att mäta personlig försvarsvilja i Estland ett intressant exempel på hur ett mer avancerat förfarande kan ge helt andra resultat än de traditionella frågor som även ställs i Sverige.

⁷⁶ Fritt översatt från Māris Andžāns och Andris Sprūds, ”Willingness to Defend One’s Own Country and to Resist in the Baltic States”, *Security and Defence Quarterly* 30, nr 3 (30 september 2020): 15–30, <https://doi.org/10.35467/sdq/124712>.

⁷⁷ Andžāns och Sprūds.

⁷⁸ Fritt översatt från Andžāns och Sprūds.

⁷⁹ Fritt översatt från Andžāns och Sprūds. Procentsatserna utgör svarsfrekvenser.

⁸⁰ Wedebrand och Jonsson, ”Försvarsvilja i teori och praktik”, 2021, 37.

⁸¹ Det bör noteras att Estland uppvisar den högsta försvarsviljan jämfört med övriga baltiska länder, även om Estland i undersökningar har lägre försvarsvilja än Sverige och Finland. Andžāns, ”Multi-Ethnic Societies and Willingness to Defend One’s Own Country”.

⁸² Andžāns, ”Multi-Ethnic Societies and Willingness to Defend One’s Own Country”.

⁸³ Ibid.; för svensk statistik, se: ”Utrikes födda i Sverige”, Statistiska Centralbyrån, åtkomstdatum 20 januari 2023, <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda-i-sverige/>.

3.2.3 Ukraina

Det går inte att 2023 skriva en rapport om försvarsviljans betydelse för totalförsvaret utan att nämna något om den pågående konflikten i Ukraina och den slående försvarsvilja som det ukrainska folket har uppvisat under kriget.⁸⁴ I mars 2022 svarade 88 % ”ganska eller mycket säker” på frågan ”Hur säker är du på att Ukraina kommer att kunna slå tillbaka Rysslands angrepp?”.⁸⁵ Denna fråga ställdes även till befolkningen i januari och februari och opinionen har genomgående stärkts på denna punkt.⁸⁶

Vad som också har visats i Ukraina under 2022 är att det inte endast är krigsmateriel och militär styrka som påverkar krigets skeenden. Att upprätthålla moralen och viljan till motstånd både hos befolkningen och hos Ukrainas försvarsmakt har varit prioriterade uppgifter under kriget.⁸⁷ Detta har märkts exempelvis genom beslutet att juldekorera Kiev trots det pågående kriget för att upprätthålla en viss känsla av normalitet.⁸⁸ Mer långtgående initiativ från regeringen inbegriper ett ständigt flöde på sociala medier som visar upp en bild av hur en majoritet av världens länder stödjer Ukraina i konflikten – både med vapen och material och med hjälp till civilbefolkningen.⁸⁹ Detta bygger inte bara upp känslan inom landet att Ukraina har stöd utifrån, utan även ett narrativ i andra länder att Ukraina har ett stort stöd och är den part i konflikten som har moralen på sin sida.

Det är i allmänhet mycket svårt och inte högsta prioritet att genomföra representativa undersökningar kring folkopinionen och dess uppfattning om försvarsvilja under krig.⁹⁰ Enligt en undersökning från mars 2022, under den fullskaliga invasionens första månad, ställdes frågan om personlig försvarsvilja ”Är ni redo att försvara Ukrainas territoriella integritet med vapen i hand?” där över 80 % svarade jakande.⁹¹ I oktober 2020 genomfördes samma undersökning där den personliga försvarsviljan var avsevärt lägre och istället låg på 57 %.⁹² Det går alltså med lätthet att konstatera att opinionen ändras när förutsättningarna gör det. Detta innebär i sin tur att undersökningar i fredstid mest får ses som en fingervisning om hur befolkningen kommer att agera i krigstid.

Samtidigt bör det noteras att denna undersökning rimligtvis endast innefattar den delen av befolkningen som fortfarande är kvar i landet, det vill säga att den del av befolkningen som har valt att fly saknas i urvalet, vilket gör resultatet något skevt i förhållande till hur befolkningen såg ut innan invasionen.

3.3 Sammanfattande diskussion

Detta kapitel har, utöver att igen accentuera vikten av tillit till de offentliga institutionerna, framförallt visat på tre viktiga aspekter: skillnaden i grad av försvarsvilja när respondenter tillfrågas med mer avancerade svarsalternativ; frågan om huruvida försvarsviljan påverkas av det egna landers utrikes- och försvarspolitik; och hur starkt sammanhanget påverkar graden av försvarsvilja.

⁸⁴ ”In Occupied Cities, Civilians Are Defining Ukraine’s Resistance To Russia”, HuffPost, 07 april 2022, https://www.huffpost.com/entry/ukraine-civilian-resistance-russia_n_624e0748e4b0e44de9ca9a6d.

⁸⁵ Fritt översatt från: Rating Group UA, ”National Poll: Ukraine at War”, 01 mars 2022, http://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html.

⁸⁶ Den fullskaliga invasionen inleddes 24 februari 2022

⁸⁷ Jenny Deschamps-Berger och Patrik Oksanen, *Ryska krigsskepp, dra åt helvete!: en liten bok om försvarsvilja* (Fri Tanke, 2023).

⁸⁸ Rob Picheta Voitovych Olga, ”Kyiv Says It ‘won’t Let Putin Steal Christmas’ as Russian Attacks Threaten Bleak Winter in Ukraine”, CNN, 29 november 2022, <https://www.cnn.com/2022/11/29/europe/kyiv-ukraine-christmas-trees-energy-strikes-intl/index.html>.

⁸⁹ Se Ukrainas utrikesdepartements Twitterkonto @MFA_Ukraine. Tillgängligt via https://twitter.com/MFA_Ukraine.

⁹⁰ Kurt Törnqvist, ”Opinionsmätning i krig - Rapport från ett studiebesök i Israel” (Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar, juni 1976).

⁹¹ Fritt översatt från Rating Group UA, ”National Poll”.

⁹² Oleh Chernysh, ”Чому українці вірять в перемогу, а росіяни люблять війну? Пояснює соціолог (‘Why do Ukrainians believe in victory and Russians love war? Sociologist Paniotto explains’), BBC News Україна, 21 april 2022, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61151164>; Rating Group UA, ”National Poll”.

Nummer ett: olika länder har tolkat försvarsvilja på olika sätt i sina undersökningar. Detta gäller framförallt den personliga försvarsviljan, där den estniska frågan sticker ut i jämförelse. Den går ut på att fråga respondenter hur de tänker sig att de skulle bete sig ifall landet blev angripet. Till skillnad från den standardiserade frågan om huruvida motstånd bör bjudas i allmänhet ger den mer avancerade frågeställningen helt andra resultat. Till detta läggs även att den i Sverige långt rådande freden med största sannolikhet påverkar hur många respondenter svarar kring försvarsvilja. Det är svårt att med säkerhet hävda att en själv är redo att försvara landet med vapen i hand, om denna situation ter sig som endast ett abstrakt tankeexperiment utan någon rimlig koppling till verkligheten.

Nummer två: frågan om vilken roll det egna landet har i en konflikt kan påverka försvarsviljan. I det finska exemplet belystes diskussionen om huruvida ett Natomedlemskap skulle påverka människors beredskap till försvarsstödande beteende. Detta går att knyta an till diskussionen i kapitel 2 om amerikansk forskning om "willingness to defend": om konflikten är i tredje land och om medborgare inte är övertygade att det egna landet har den moraliska "rätten" på sin sida kan detta vara en faktor som påverkar försvarsviljan. Samma sak gäller den ryska befolkningens förhållande till kriget i Ukraina idag – för att säkra stöd stryps många informationskanaler och statligt ägda medier bedriver intensiv propaganda för att skapa en bild av ett rättmätigt krig.⁹³ Den diskussion som har utvecklats i Sverige kring Natomedlemskapet och Turkiets roll återspeglar också i viss utsträckning detta moraliska dilemma.⁹⁴

Nummer tre: vilken del av informationsmiljön som respondenten tillhör verkar påverka attityden till samhället som helhet, vilket i sig kan antas få konsekvenser för försvarsviljan. Samtidigt kan det utifrån det ukrainska exemplet konstateras att försvarsviljan i sig kan stärkas betydligt vid ett angrepp. En hög uppmätt nivå innan ett krig inte behöver sammanfalla med en hög nivå när konflikten väl är där. Detta visar återigen på vikten av att mäta försvarsvilja på ett mer ingående och kontext-känsligt sätt: tänk om våra abstrakta frågor gav felaktiga svar? Det skulle kunna få katastrofala följder. Den ukrainska försvarsviljan visar tydligt att sammanhanget spelar roll. Detta behöver vara utgångspunkten för forskning om försvarsvilja.

Vidare accentueras risken att externa stater skulle kunna påverka delar av eller hela befolkningen med hjälp av desinformation och propaganda. Att det finns vitt skilda informationsmiljöer som stater mer eller mindre aktivt bearbetar är ett väl belagt faktum.⁹⁵ I en mer heterogen befolkning, med en större andel tillgängliga men sinsemellan isolerade informationsmiljöer ökar utmaningen för stater att nå fram med sitt narrativ i det ständiga bruset.⁹⁶ Detta understryker därmed den fråga som diskuteras på institutionell nivå i Sverige, att ett starkt totalförsvar med väl uppbyggd försvarsvilja med fördel grundläggs i tidig ålder.

I nästa kapitel diskuterar vi möjliga sätt att närma sig försvarsviljan analytiskt. Vi diskuterar för- och nackdelar med olika ansatser och kommer fram till att scenariobaserade experiment kan vara en väg framåt.

⁹³ Hur viktig den inhemska opinionen om en konflikt är visar det ryska exemplet. Se: Ola Svenonius och Eemil Mitikka, "Propaganda and Actual support – How to Make Sense of Russian Polls After February 24th?" (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, Oktober 2022), <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207935>.

⁹⁴ Kurdo Baksi, "Sverige står numera på förtryckarnas sida", *OmVärlden* (blog), 08 november 2022, <https://www.omvarlden.se/opinion/kronikor/sveriges-star-numera-pa-fortryckarnas-sida>; se även: Marianna Serveta, "Hur har Turkiet använt sitt Nato-medlemskap som påtryckningsmedel? Implikationer för Sverige", FOI Memo 7881 (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, Maj 2022), <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207881>.

⁹⁵ Göran Bolin och Per Ståhlberg, "Nation Branding vs. Nation Building Revisited: Ukrainian Information Management in the Face of the Russian Invasion", *Place Branding and Public Diplomacy*, 30 september 2022, <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00277-z>.

⁹⁶ Per-Erik Nilsson, Sofia Olsson och Ivar Ekman, "Den nya informationsmiljöns topografi - Teknik, människa och strategi i osäkerhetens tidevarv" (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 19 december 2022), <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5342--SE>.

4 Hur kan försvarsvilja studeras?

För att kunna ta fram ett reviderat eller utvecklat förfarande för att studera försvarsvilja behövs en utvecklad förståelse för de metodologiska aspekter som bestämmer vad vi gör och varför vi gör det. I detta kapitel diskuterar vi olika sätt att studera och operationalisera försvarsvilja. Kapitlet ger en bred förståelse för hur olika metodval påverkar vilka resultat som forskningen producerar. I avsnitt 4.2 definierar vi personlig försvarsvilja på det sätt som passar vår syn på begreppet. Detta spelar senare en stor roll i hur vi utformar verktyget som ska mäta försvarsviljan. Vi argumenterar mot slutet av kapitlet för ett scenariobaserat experimentellt förfarande.

4.1 Olika sätt att operationalisera försvarsvilja

Att mäta människors försvarsvilja kan te sig som en tämligen enkel uppgift – vi frågar helt enkelt: *Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?* När det börjar nystas i begreppet *försvarsvilja* inser man snabbt att mätningen inte är så enkel. För det första måste det utrönas vad begreppet innefattar. Försvarsvilja kan innebära att den enskilda personen tar till vapen för att hindra en fullskalig invasion från främmande makt, men det kan också innebära att personen hjälper till i närsamhället med vatten- eller matförsörjning – det vill säga en försvarsstödjande handling i det civila samhället. Av dessa anledningar måste försvarsviljefrågan kanske delas upp i delfrågor, t.ex. (a) *Skulle du vilja ställa upp i militärens väpnade styrkor (med risk för eget liv) i syfte att försvara Sverige mot främmande makt?*; (b) *Skulle du vilja ställa upp i att assistera militärens väpnade styrkor (med låg risk för eget liv) i syfte att försvara Sverige mot främmande makt?*; (c) *Skulle du vilja ställa upp med att hjälpa till med diverse uppgifter (t.ex. vatten- och matförsörjning, barnomsorg, sjukvård) i närsamhället i syfte att underlätta andra människors tillvaro i krigstider?*

En annan aspekt att ta hänsyn till är om det är individens egen vilja att försvara landet eller individens attityd till att staten försvarar sig mot ett potentiellt anfall som ska mätas. Det kan nämligen vara så att individen själv inte vill ställa upp i försvarets väpnade styrkor men att hen absolut stödjer militärens kraftansträngning i mötandet av en invasion.

4.1.1 Kontextuella och temporala effekter

En tredje aspekt som vi måste ta hänsyn till i mätningen är påverkan av olika kontexter. Till exempel: (a) en främmande makt kanske anfaller när Sverige är särskilt sårbart (t.ex. under djup ekonomisk kris och/eller parlamentarisk splittring), (b) motståndaren upplevs som övermäktig (Kina eller Ryssland), (c) befolkningen kanske upplever att försvarskapaciteten i landet är låg (t.ex. brist på soldater), (d) Sverige får stöd från andra länder (Nato eller EU), (e) världssamfundets attityd gentemot kriget (för eller emot Sverige). Listan på olika kontexter kan göras lång och då har vi inte ens diskuterat olika kombinationer av dessa kontexter.

Den fjärde och sista mätmetodsaspekten att ta hänsyn till är hur krigets händelseförlopp ändras över tid. Om fienden avancerar mer och mer kan människors försvarsvilja avta. Risker är alltså att människor upplever att motstånd är lönlöst. Andra människors agerande kan också påverka den enskilde individen. Om närsamhället är dåligt rustat för krig, dvs. om det skulle råda brist på skyddsrum eller att mat-, vatten- och elförsörjningen är undermålig skulle detta kunna påverka försvarsviljan. Givet krigets dynamiska natur så bör försvarsvilja kanske ses som något som förändras över tid – och därmed också mäts över tid.

I denna diskussion är det viktigt att vi förstår skillnaden mellan människors attityder till något och deras faktiska handlingar i olika situationer. I operationaliseringen av försvarsvilja spelar distinktionen mellan attityd och handling en betydande roll.

4.1.2 Försvarsvilja som abstrakt viljeyttring

När försvarsvilja mäts som en abstrakt viljeyttring kan den bäst förstås som en attityd. En attityd i sin tur ska ses som en mental representation som sammanfattar en persons övergripande bedömning av exempelvis: en annan person, en grupp människor, en idé, en film, ett rockband osv. Denna bedömning kan antingen vara extremt negativ eller extremt positiv – och allt däremellan. Det kan självklart också vara så att individen inte har format en attityd till en viss sakfråga (försvarsvilja i vårt fall). Personen skulle också kunna vara likgiltig i sakfrågan p.g.a. okunskap eller rent av ointresse.⁹⁷

4.1.3 Försvarsvilja som konkret handling

När mätning av försvarsvilja istället handlar om konkreta handlingar måste det uttryckas tydligt vad som menas med en *konkret handling*, samt om och när den handlingen avser tillfredsställa ett försvarsviljebehov. En konkret handling i detta sammanhang kan anses vara en händelse som utförs av en individ med ett specifikt syfte och att detta syfte åter speglar individens mer abstrakta intentioner (försvarsvilja i detta sammanhang). Denna definition utesluter därmed ofrivilliga handlingar vars syfte inte är medvetet för individen, samt handlingar som kan tolkas som försvarsvilja men vars intention var något annat.

4.2 Typer av forskningsdesign

4.2.1 Enkät

Nästa utmaning i undersökandet av försvarsvilja är den mättekniska aspekten. Det vill säga vilken skala ska användas för att förstå graden av försvarsvilja hos befolkningen. Det lättaste tillvägagångssättet är kanske att ge respondenten svarsalternativen *Ja*, *Nej*, *Kanske*, *Vet ej*, på frågan *Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?* (se figur 1) Låt säga att vi testar 1 000 individer i enkätundersökning med detta upplägg. Hypotetiskt kanske vi får 400 individer som svarar *Ja*, 300 individer som svarar *Nej*, 200 individer som svarar *Kanske* och 100 individer som svarar *Vet ej* (se figur 2) Den (till synes) givna slutsatsen är att ca 40 % av befolkningen skulle vilja försvara Sverige mot främmande makt. Dock vet vi inte varför människor svarat *Kanske* och *Vet ej*. Ett sådant svar skulle möjligtvis kunna betyda att individen säger *Ja* under förutsättningar att denne får mer information kring situationen – det vill säga kontexten. I mer tekniska ordalag genererar en sådan enkät data på *nominalnivå* (eller *nominaldata*), vilket endast kan ge typvärden och procentsatser för de olika alternativen men inga medelvärden eller median.⁹⁸ Med andra ord genererar sådana svarsformat ett relativt informationsfattigt resultat.

Fråga: Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?

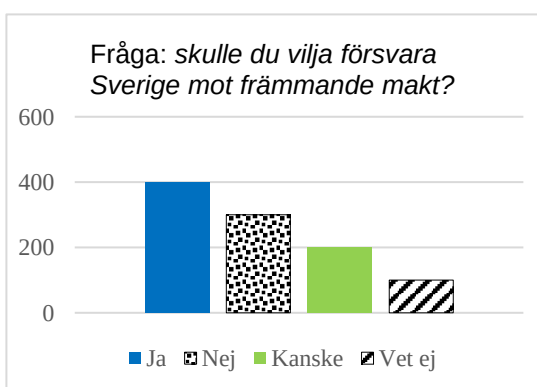
☐ Ja

☐ Nej

☐ Kanske

☐ Vet ej

Figur 1. Exempel på enkätfråga med tillhörande svarsalternativ på nominalnivå.

Figur 2. Hypotetiskt resultat från enkätfrågan i Figur 1.

⁹⁷ Wendy Wood, "Attitude Change: Persuasion and Social Influence", *Annual Review of Psychology* 51, nr 1 (2000): 539–70, <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.539>.

⁹⁸ Se: Elisabet Borg och Joakim Westerlund, *Statistik för beteendevetare Faktabok* (Stockholm: Liber, 2020).

Detta exempel visar att nominaldata kan verka lättolkad, men bakom svaren kan det dölja sig rikare information. Denna information kan lättare komma åt om respondenten ges möjlighet att rangordna sina svar, varvid vi får *ordinaldata*. Exempelvis skulle enkätfrågan (*Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?*) kunna bestå av följande alternativ: *Ja, absolut*; *Ja, troligen*; *Kanske*; *Nej, troligen inte*; *Nej, absolut inte*. En enkät med sådana svarsalternativ skulle generera data som visar på att människor kan vara olika säkra på sina *Ja*- och *Nej*-svar, det vill säga rangordna sina svar. Problemet med dessa data är att det inte går att fastställa om den mentala distansen mellan *Ja, absolut* och *Ja, troligen* är lika stort som *Nej, absolut inte* och *Nej, troligen inte*. Med andra ord går det inte att på något meningsfullt sätt att ange numeriska skillnader mellan de olika svarsalternativen.

Fråga: *Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?*

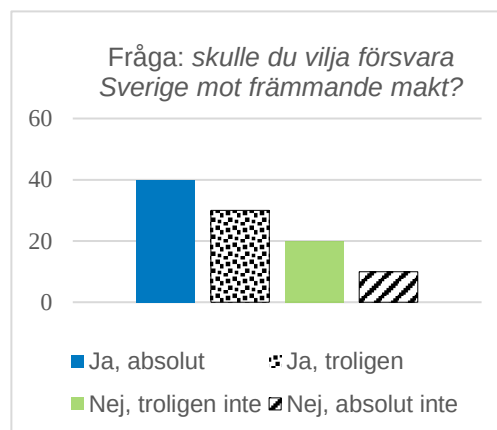
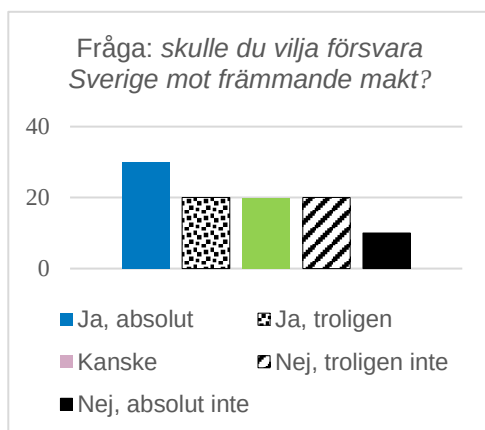
- ☐ Ja, absolut
- ☐ Ja, troligen
- ☐ Kanske
- ☐ Nej, troligen inte
- ☐ Nej, absolut inte

Figur 3. Exempel på enkätfråga med tillhörande svarsalternativ på ordinalnivå.

Fråga: *Skulle du vilja försvara Sverige mot främmande makt?*

- ☐ Ja, absolut
- ☐ Ja, troligen
- ☐ Nej, troligen inte
- ☐ Nej, absolut inte

Figur 4. Exempel på enkätfråga med tillhörande svarsalternativ (fyra st.) på ordinalnivå.

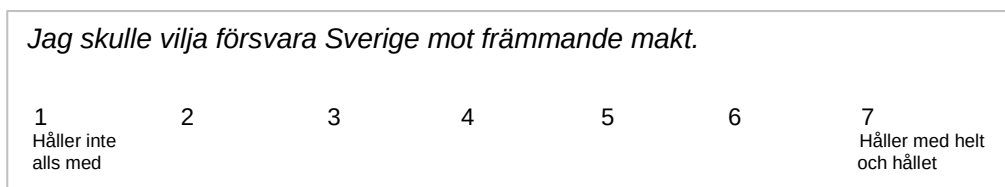
Figur 2. Hypotetiskt resultat från enkätfrågan i Figur 3. Figur 1. Hypotetiskt resultat från enkätfrågan i Figur 4.

Ett annat exempel för att belysa problematiken är att det kan vara svårt att veta om distansen mellan *Ja, troligen* och *Kanske* är lika stor som *Nej, troligen inte* och *Kanske*. Detta kan leda till en över- eller underskattning av hur många människor i sina *Kanske*-svar som faktiskt lutar mer åt *Nej, troligen inte*, eller *Ja, troligen*. Med andra ord kan det finnas skeva förhållanden mellan dessa (till synes symmetriska) kategorier som ställer till det för tolkning. Olikheter i dessa distanser kan alltså leda till feltolkningar av data och om beslut fattas utifrån dessa data kan det få stora konsekvenser. Problemet kan lösas genom att exkludera alternativet *Kanske*. Dock hamnar vi helt plötsligt i dilemmat att många respondenter faktiskt ville svara *Kanske*. Utan *Kanske*-alternativet tvingas respondenten in i antingen *Ja*- eller *Nej*-lägret. Det kan resultera i en grov överskattning av *Ja*- eller *Nej*-svar.

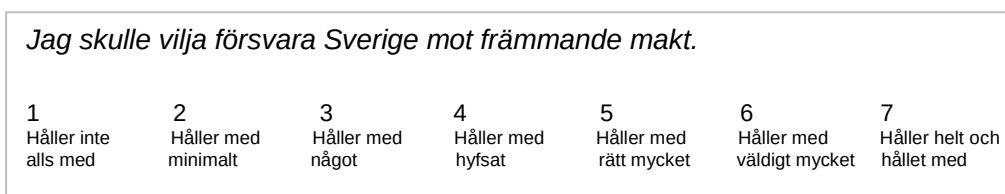
Det mest vedertagna sättet att komma runt problematiken med nominal- och ordinaldata är att istället använda siffror (när det lämpar sig) och därmed erhålla intervalldata. I praktiken tilldelas varje svarsalternativ ett numeriskt värde med ett ekvivalent avstånd mellan de olika alternativen. Detta kan göras i form av en skala som går från t.ex. 1 till 7 där två semantiska förankringsetiketter placeras vid varje ändpunkt (se Figur 7). Dessa skalor brukar kallas

Likertskalor.⁹⁹ Fördelen med dessa svarsformat är att forskaren lättare kan avgöra vilken distans det finns mellan de olika alternativen, det vill säga distansen mellan 1 och 2 är rimligtvis lika stor som distansen mellan 4 och 5, eller 3 och 4 osv. Nackdelen med denna metod är dock att siffrorna kanske inte ger så mycket vägledning för den som ska fatta beslut (eller bilda sig en uppfattning) kring dessa frågor. Detta går att korrigera genom att istället inkludera semantiska etiketter vid *alla* siffror. På så sätt kan respondenten mentalt förankra siffran i en meningsbärande fras (t.ex. *Inte alls*, *Något*, *Ganska mycket*... osv.). Dock är det viktigt att välja ut etiketter som motsvarar progressionen i siffrorna så nära som möjligt (se Figur 8). En stor fördel med intervalldata är att mycket mer information går att få från resultatet. Det går att studera fördelning av svaren på ett mer detaljerat sätt, data kan exempelvis generera medelvärde, median, typvärde, varians, standard error, standardavvikelse osv. Dessutom går det att utföra parametriska test (t.ex. korrelationsanalyser) för att exempelvis studera styrkan i det statistiska sambandet mellan personlig och allmän försvarsvilja, eller mellan personlig försvarsvilja och inkomst.

Notera dock att teoretiker har haft invändningar kring användandet av intervallskalor för att mäta subjektiva bedömningar, som attityder ändå är. Den stora invändningen har varit att trots att det matematiskt är samma avstånd (eller ekvidistans) mellan siffrorna, betyder det inte att respondenterna behandlar skalan som sådan.¹⁰⁰ Dock menar många andra teoretiker att dessa restriktioner är alldeles för återhållsamma och att det sällan blir några problem med slutsatserna av data när Likertskalor behandlas som intervallskalor.¹⁰¹ Vidare anser vi att vi med hjälp av väl utvalda semantiska etiketter vid varje siffra, kommer tillräckligt nära en sann ekvidistans för att motivera intervallskalan framför ordinalskalan, trots bedömningarnas subjektiva natur.

Figur 7: Likertskala med etiketter endast vid ändpunkter.

Figur 8: Likertskala med etiketter varje siffra

4.2.2 Djupintervjuer¹⁰²

Ett annat sätt att försöka förstå försvarsvilja är med hjälp av djupintervjuer i ett semistrukturerat format där individer får chansen att utveckla sina tankar om försvarsvilja. Här får undersökningsledaren i sin tur tillfälle att ställa uppföljningsfrågor kring intressanta tankegångar och oklarheter. En stor fördel med denna metod (jämfört med enkäter) är att respondenterna får utrymme att själva bestämma tyngdpunkten i sina resonemang, samt att de inte

⁹⁹ Erik Berntson m.fl., *Enkätmetodik*. (Stockholm, Natur och Kultur, 2016).

¹⁰⁰ Susan Jamieson, "Likert Scales: How to (Ab)Use Them", *Medical Education* 38, nr 12 (december 2004): 1217–18, <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2004.02012.x>.

¹⁰¹ Spencer E. Harpe, "How to Analyze Likert and Other Rating Scale Data", *Currents in Pharmacy Teaching and Learning* 7, nr 6 (01 november 2015): 836–50, <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2015.08.001>.

¹⁰² Se boken Pia Langemar, *Kvalitativ forskningsmetod i psykologi: att låta en värld öppna sig* (Stockholm: Liber, 2008) för mer djupintervjuer.

är låsta till förutbestämda svarsalternativ. Med andra ord går det att gräva djupt i människors uppfattningar och åsikter kring försvarsvilja med dessa intervjuer. Exempel på teman som kan utforskas i intervjun är hur respondenterna skiljer mellan rollerna i sin personliga försvarsvilja och attityden till den allmänna försvarsviljan. Ett annat aktuellt tema är Sveriges eventuella medlemskap i Nato och hur de tänker sig att det kan påverka deras attityder till personlig och allmän försvarsvilja. I relation till detta går det att nysta i hur respondenterna resonerar kring Sveriges medlemskap i Nato och om de upplever att Sverige tappar sin identitet utan alliansfriheten. Andra teman som är aktuella för försvarsviljan i dagens klimat är (a) placering av kärnvapen på svensk mark, (b) militär upprustning från andra stormakter, (c) ekonomisk osäkerhet inom EU-området – för att nämna några. Teman kan också hållas på mikronivå (dvs. individnivå) där frågorna kan fokusera främst på hur individens vardag och familjeliv kan komma att påverkas vid höjd beredskap eller direkta krigshot. Så vitt vi vet finns ingen gedigen dagsaktuell undersökning om försvarsvilja som fokuserar på djupintervjuer med människor i allmänhet. En sådan ansats skulle utan tvekan bidra med många nya insikter kring försvarsvilja samt många nya utmaningar för planeringen av det civila försvaret.

4.2.3 Fokusgrupper

Ett annat sätt att försöka förstå försvarsvilja är att låta personer i fokusgrupper prata med varandra om själva begreppet. I dessa interaktioner är huvudsyftet att personerna ska framföra många olika aspekter av ett fenomen eller begrepp – försvarsvilja i detta fall. Fördelen med denna metod är att forskaren får veta varför respondenterna tycker som de gör. Personerna i fokusgrupperna får alltså möjlighet att utveckla sina svar och ge forskaren mer djupgående insyn i sina tankar. Här blir det särskilt viktigt att ha någorlunda heterogena grupper, annars riskerar samtalen att bli tämligen skeva där endast ett få antal aspekter berörs. Variabler som går att variera (för att motverka skeva diskussioner) skulle kunna vara: kön, ålder, socioekonomisk bakgrund, utbildning, bostadsområde och civilstånd. Utöver detta är det viktigt att deltagarna kan sätta sig in i konceptet försvarsvilja, annars är risken att diskussionerna inte genererar särskilt vettiga tankar. Därtill är det också nog att deltagarna inte är för engagerade i sakfrågan eftersom det kan bli alltför polariserade diskussioner. Det primära syftet med metoden är trots allt att få fram många olika aspekter kring försvarsvilja. Notera att fokusgrupper som metod kan vara lite vanskligt om syftet är att fatta beslut, skapa konsensus eller mäta attityder kring försvarsvilja. Här handlar det snarare om att få fram så många unika tankar som möjligt och se om det går att lära sig något nytt om försvarsvilja. Därför att det viktigt i sammanhanget att fokusgruppen leds av en moderator som ska sköta intervjun utan att vara alltför styrande.

4.2.4 Experiment (scenariobaserat narrativ)

Ett fjärde sätt att studera begreppet försvarsvilja är att i ett experiment undersöka hur människor tänker och agerar i olika hypotetiska krigssituationer. Det kan handla om scenarion som fokuserar på människors vardagsliv när krig bryter ut, om deras tankar kring eventuell krigsplacering eller deras handlingar när fienden närmar sig deras närområde. En scenariobaserad ansats skulle kunna utforma ett experiment där deltagarna slumpmässigt placeras i olika varianter av scenariot (så kallade betingelser) och sedan ombeds fatta olika beslut allteftersom situationen förändras. Vinsten med att använda en sådan scenariobaserad ansats är möjligheten att uppnå bättre *ekologisk validitet* i forskningen kring försvarsvilja.¹⁰³

Det kan handla om konflikter i relationen med sin partner, med sina barn, med sina föräldrar och svärföräldrar, med sina syskon osv. Dessa konflikter kan handla om att personerna har olika nivå av försvarsvilja eller motståndskraft, men det kan också handla om olika förståelsegrad mellan den enskilde individen och familjemedlemmar av allvarligheten i hotet från främmande makt. Grannfejder i närsamhället är andra former av konflikter som kan uppstå i dessa scenarier. Dessa grannfejder skulle kunna beröra delade meningar kring

¹⁰³ Borg och Westerlund, *Statistik för beteendevetare Faktabok*.

hur det civila försvaret i närsamhället ska stärkas och bibehållas (både organisatoriskt och praktiskt). Utöver konflikter som uppstår inom individen kommer (som vi har nämnt tidigare) kontexten av krigssituation att spela roll för människors försvarsvilja. Om ett övermäktigt land anfaller skulle människor i samhället möjligtvis uppleva att motstånd är lönlöst. Upplevelsen av omvärldens stöd (och det faktiska stödet) kommer förmodligen också spela roll för samhällets försvarsvilja. Om Sverige blir en del av försvarsalliansen Nato är det sannolikt att rädslan minskar för övermäktiga länders potentiella anfall. Däremot skulle ett osäkert parlamentariskt läge skapa ganska mycket problem med sammanhållningen i samhället (t.ex. delade meningar om Nato-medlemskap) och detta bör också studeras i dessa scenarier. De olika scenarier som har presenterats till nu har varit tämligen statiska till sin natur. Emellertid vet vi att världen är mycket mer dynamisk än så. Det bör därför även tas hänsyn till hur människors försvarsvilja skulle kunna variera beroende på hur olika faktorer förändras under krigets gång.

4.3 En definition av personlig försvarsvilja

Som vi har gjort tydligt i kapitel 2 och 3 har både forskare och myndigheter i flera länder valt att studera försvarsvilja som en abstrakt viljeyttring. Dels mäts den allmänna försvarsviljan i termer av hur starkt stöd som finns i befolkningen för att det egna landet ska bjuda motstånd i en krigssituation. Dels mäts hur villig enskilda personer är att stödja landets försvar. Ovan, i kapitel 4.1-4.2 har vi diskuterat begränsningar med detta förfarande och sätt att lösa frågan. Av metodologiska skäl blir för oss den "allmänna" försvarsviljan mindre relevant eftersom det råder osäkerhet om vad resultaten egentligen säger. Ansatsen som presenteras nedan i kapitel 5 bygger på en kritik av denna typ av allmänt hållna frågor. Vi fokuserar därför huvudsakligen på *personlig* försvarsvilja. Vi definierar denna enligt följande. En persons försvarsvilja betecknar:

graden av intensitet i beredskapen att, i ett känt försvarsrelaterat syfte verka som en del av det svenska totalförsvaret efter samhällets behov och personlig förmåga, trots eventuella umbäranden för den enskilde och/eller dennes närmaste personkrets.

Definitionen betonar att sammanhanget i vilket försvarsviljan ska komma till uttryck ska vara känt för den enskilda vars vilja uttrycks. Det går alltså inte att mäta försvarsvilja i största allmänhet. Detta har att göra med lärdomarna från tidigare forskning i kapitel 2 och det internationella exemplet i kapitel 3, som pekar på hur stor roll sammanhanget spelar för försvarsstödande beteende. Det har att göra med den egna statens roll i konflikten, graden av stolthet för det egna landet, tidigare erfarenheter av krig och konflikt och tillit till myndigheter och beslutsfattare. Vidare är försvarsviljan en grad, alltså inte något en person har eller inte har. Till sist står försvarsviljan mot den enskildes umbäranden, eller de som beträffar hans nästa. Detta är ofrånkomligt och själva anledningen till att det är svårt att uppskatta ett framtida beteende. Den här förståelsen av försvarsvilja ligger till grund för den ansats som beskrivs i kapitel 5. Nedan diskuterar vi olika sätt att närma sig begreppet analytiskt.

4.4 Sammanfattande diskussion

Kapitlet diskuterar olika typer av förfarande som kan användas för att mäta försvarsvilja. I Sverige har forskare studerat försvarsvilja sedan tidigt 1950-tal. Dock har majoriteten av undersökningarna förlitat sig på enkätfrågor där de frågar deltagarna kring deras inställning till Sveriges svar på ett potentiellt militärt anfall från främmande makt.¹⁰⁴ Vi anser att förfarande är behäftat med stora brister. Argument framförs ovan för att frångå etablerad praxis och i alla fall använda Likertskalor med beteckningar istället för svarsalternativ som begränsar eller låser in respondenter. Vi anser vidare att kvalitativa metoder skulle kunna ge ett

¹⁰⁴ Wedebrand och Jonsson, *Försvarsvilja i teori och praktik*, 2021.

potentiellt stort bidrag till forskningen om försvarsvilja men har inte stött på några mer omfattande, väl utförda kvalitativa studier på temat.

Givetvis är det möjligt att genomföra en scenariobaserad studie även med kvalitativa metoder. Begränsningen ligger snarare i möjligheterna att generalisera resultat från kvalitativ forskning. Det gör den också något mindre attraktiv om målet är att ta fram kunskap om den svenska befolkningen i stort för försvarsplanering. Skulle syftet istället vara att undersöka vilka tolkningsramar som förekommer i begränsade segment av befolkningen skulle sådana metoder passa bättre. Kvalitativ forskning är också resurskrävande, särskilt i mer omfattande undersökningar.

Personlig försvarsvilja är vägledande i vårt arbete. Vi definierar det i kapitlet ovan som ”graden av intensitet i den uttryckta beredskapen att, i ett känt försvarsrelaterat syfte verka som en del av det svenska totalförsvaret efter samhällets behov och personlig förmåga, trots eventuella umbäranden för den enskilde och/eller hens närmaste personkrets.” Denna förståelse är viktig eftersom den både är rimlig och pekar på vikten av kontextkänslighet. Det ger oss ytterligare ett argument till varför en scenariobaserad ansats är att föredra.

Så vitt vi vet har inga studier utförts där forskare studerar hur människor agerar mot ljuset av mer levande och dynamiska (om än hypotetiska) scenarier – med experimentell forskningsmetodik. Vi anser, givet den definition som presenteras ovan, att ett sådant förfarande har stora fördelar gentemot övriga. Dels kompenserar det för enkätundersökningens förenklade abstraktion; dels ger det en fördjupad förståelse för människors motivationer och reaktioner i olika sammanhang; dels ger det möjlighet att i alla fall tentativt uttala oss på en generell nivå om orsaksförhållanden. Dessa tre fördelar anser vi stärker argumentet för en experimentell ansats.

Den experimentella ansatsen handlar om att utforma en undersökning som möjliggör att deltagarna försätts i en mer naturtrogen miljö – i varje fall mentalt. Ett exempel på detta är att upplägget tillåter oss att undersöka deltagarnas attityder i en mer föränderlig och dynamisk miljö – jämfört med att svara på ett par enstaka enkätfrågor om allmän försvarsvilja. En annan vinst med denna ansats är att det experimentella upplägget tillåter oss att dra slutsatser om orsak och verkan – om än tentativt – vilket inte är möjligt med kvalitativa ansatser som djupintervjuer eller fokusgrupper. I nästa kapitel beskriver vi den metodik som ligger till grund för ansatsen och beskriver en prototyp till undersökningsförfarande.

5 Ett nytt angreppssätt för att studera försvarsvilja

I detta kapitel presenterar vi ett nytt angreppssätt för att studera försvarsvilja. Det bygger på diskussionerna i tidigare kapitel. Först behandlades tidigare forskning och ett antal viktiga medskick definierades i sammanfattningen. Därefter behandlades svenska och utländska myndigheters förståelse och mätningar av försvarsvilja. Även där definierades ett antal punkter i den sammanfattande diskussionen som påverkar utformningen av den ansats som beskrivs här. Till sist gick vi igenom en rad metodfrågor för att visa vilka val som står till buds när försvarsvilja ska mätas. Vi argumenterade i slutet för att ett scenariobaserat experiment torde ge bästa möjliga resultat.

I detta experimentella upplägg kommer vi utgå från ett scenario utvecklat av Daniel Jonsson vid FOI som utgår från en så kallad ”utdragen gråzonsproblematik”.¹⁰⁵ Scenariot kallas *Typfall 5* och beskriver en ansträngd säkerhetspolitisk situation, men där inget direkt militärt hot har uttryckts. Mer exakt kännetecknas situationen av direkta påfrestningar och störningar mot viktiga samhällsfunktioner såsom lokaltrafik, nätbaserade banktjänster, lokal och regional elförsörjning osv. Ett annat kännetecken för situationen är intensiv informationspåverkan i form av konspirationsteorier och olika påverkanskampanjer som florerar på sociala medier. I nästa avsnitt ger vi en snabb presentation av upplägget och hur scenariot är tänkt att användas. Det följs upp en av längre beskrivning i avsnitt 5.3.

5.1 Ansatsen i korthet: fyra tidpunkter

Innan deltagarna presenteras för scenariot kommer de att fylla i ett antal enkäter för att vi ska kunna kontrollera för olika bakgrundsvariabler som kan påverka hur de agerar under studiens gång. Här återkommer de lärdomar som vi drog från tidigare forskning om exempelvis vikten av tillit. Vi kommer bland annat kontrollera för demografiska variabler (t.ex. kön och ålder), tillit till svenska staten och olika myndigheter, moraliskt och etiskt resonande, konsumtion av olika medier, samt allmänna attityder till bland annat Nato, svenska värnplikten och försvaret. Notera att några av dessa variabler (t.ex. kön och ålder) har tidigare forskning också studerat i olika enkätundersökningar, medan andra (t.ex. moraliskt resonande) har vi med eftersom vi av teoretiska skäl antar att de kan spela roll.

Efter enkäterna kommer deltagarna att få ta ställning till hur de hade agerat i en situation som typfall 5 (se ovan) och där risken för ytterligare eskalering är påtaglig. Mer exakt kommer deltagarna få välja från ett flertal alternativ som kan sammanfattas med att de skiljer sig åt i termer av risk och insats. Till exempel skulle en person kanske vilja agera i en stridande roll, en understödjande roll *med* risk för eget liv, en understödjande roll *utan* risk för eget liv, eller rent av fly eller gömma sig. Därefter kommer deltagarna bli informerade om att Sveriges regering har utlyst höjd beredskap. Med andra ord har säkerhetsläget försämrats till gränsen för krig och allmänheten upplever stor psykologisk oro. Här får deltagarna återigen uppge vilken roll de vill ha i att försvara Sverige, samt om de tycker att Sverige bör göra motstånd överhuvudtaget. Notera att deltagarna under hela scenariots gång har friheten att ändra sina val gällande rollerna, de är alltså inte bundna till sina tidigare beslut. I det tredje steget blir deltagarna informerade om att saker och ting inte blir som de hade tänkt och att de kommer bli placerade i helt andra tjänster än sina tidigare val. De kan fortfarande alltid fly eller gömma sig om de så önskar. I sista steget bryter fullskaligt krig ut och deltagarna får återigen avgöra hur de väljer att agera. Se nedan för en mer utförlig beskrivning av upplägget.

Syftet med upplägget är att kunna studera hur människor agerar i dessa lite mer konkreta och levande situationer, samt studera hur deras val förändras baserat på förändringar i

¹⁰⁵ Daniel K. Jonsson, *Typfall 5: Utdragen och eskalerande gråzonsproblematik*. (Stockholm: FOI, 2018) I appendix finns en kortfattad beskrivning av de varianter som är tänkta att användas.

närmiljön eller förändringar på makronivå. Ett annat syfte med upplägget är att i någon mån kunna uttala sig om orsak och verkan. I detta upplägg är tanken att rekrytera 1000-1500 deltagare, men mer om det i avsnittet om urval. Nedan kommer ett kort avsnitt om forskningsmetodik vi utgår ifrån.

5.2 Forskningsmetodik

I detta avsnitt kommer vi ge en kort beskrivning av metoden vi kommer utgå ifrån. När forskaren väl bestämmer sig för att studera något med detta angreppssätt blir nästa steg att försöka reda ut vilken undersökningstyp som ska användas. Här brukar nämnas tre olika typer av undersökning inom kvantitativ metod: *experiment*, *kvasi-experiment* och *icke-experiment*.¹⁰⁶

5.2.1 Typer av experiment

Ett experiment (eller *äka* experiment som det också kallas) kännetecknas av kontroll över den *oberoende variabeln* – det vill säga faktorn som forskaren tror kommer påverka utfallet (den *beroende variabeln*). Ett annat kännetecken för ett äka experiment är randomisering av försöksdeltagare i olika betingelser (t.ex. en experimentgrupp och en kontrollgrupp). Kontroll av oberoende variabel och möjlighet till randomisering gör det möjligt för forskaren att uttala sig om orsak och verkan. Ett exempel på ett äka experiment är test av en ny medicin, där vissa deltagare får placebo. I detta fall är den oberoende variabeln huruvida försökspersonen fick medicin eller placebo och beroendevariabeln är effekten på hens hälsa.

Vid ett kvasi-experiment ser läget lite annorlunda ut gällande de två komponenterna som kännetecknar ett äka experiment. Här har forskaren kontroll över den oberoende variabeln men har ingen möjlighet att randomisera in deltagare i olika betingelser. Detta brukar vara fallet när det finns två (eller fler) *naturliga* grupper (t.ex. rökare och icke-rökare) och forskaren vill studera olika effekter av att tillhöra den ena gruppen jämfört med den andra. Slutligen vid ett icke-experiment (eller *tvärsnittsstudie* som det också kallas) har forskaren varken kontroll över den oberoende variabeln eller randomisering.

I det förfarande som föreslås här handlar det om ett äka experiment eftersom förfarandet skulle ge möjlighet att kontrollera betingelser (scenarioutformning samt eventuella ytterligare faktorer), urval och beroendevariabeln (försvarsvilja). Vinsten med denna ansats (det vill säga kunna uttala sig om orsak och verkan) kommer på bekostnad av ekologisk validitet – det vill säga generaliserbarheten till verkliga miljöer. Som i nästan all samhällsvetenskaplig forskning handlar det om en avvägning mellan generaliserbarhet och förklaringskraft.¹⁰⁷

5.2.2 Mätning och operationalisering

Vid ett experimentellt upplägg är första steget att definiera exakt vilket fenomen som ska studeras och sedan operationalisera det fenomenet. Med andra ord måste forskaren bestämma hur fenomenet av intresse ska mätas. Här är det mycket viktigt att ha ett tillförlitligt (*reliabelt*) mätinstrument som inte kommer visa olika värden varje gång det används – givet att det används på samma sätt. Med andra ord kan vi till exempel inte ha en personlighets-skala som ena gången kommer fram till att personen som testas är extrovert och andra gången (en dag senare kanske) kommer fram till att personen är introvert. I relation till reliabiliteten måste mätinstrument också ha hög *validitet*, vilket innebär att instrumentet verkligen måste mäta fenomenet det avser att mäta. Detta är så klart relaterat till hur forskare har valt att definiera fenomenet denne vill undersöka. Om fenomenet är personlighetsdraget

¹⁰⁶ Borg och Westerlund, *Statistik för beteendevetare Faktabok*.

¹⁰⁷ För den "bästa" ekologiska validiteten måste vi studera människor i deras naturliga miljö, men då går vi miste kontroll över olika variabler som kan påverka människors agerande och förlorar därmed möjligheten att uttala oss om orsak och verkan.

extraversion i detta fall, då måste frågorna i personlighetsformuläret vara relaterade till hur detta personlighetsdrag definieras (t.ex. social, energisk, risktagande, positiv).

Andra steget är att försöka konstruera en fiktiv experimentmiljö (experimentell betingelse) där fenomenet kan tänkas uppstå. I samband med att experimentmiljön konstrueras måste forskaren också konstruera en kontrollmiljö (kontrollbetingelse) som ska jämföras med experimentmiljön. I vissa fall kan det vara så att det inte finns någon naturlig kontrollmiljö. Då kan olika experimentmiljöer jämföras med varandra istället. Oavsett hur forskaren går till väga är det viktigaste att hålla allt annat runtomkring konstant och endast manipulera/variera den oberoende variabeln – det vill säga det är experimentmiljön som ska variera på ett antal olika sätt och inget annat. Syftet med att hålla allt konstant förutom manipulationen av den oberoende variabeln är så klart att minimera oönskade effekter från andra variabler. Om många andra bakomliggande variabler (som inte kontrolleras) påverkar människors olika beteenden i ett experiment blir det svårt att uttala sig om orsak och verkan när miljön varierar. I dessa fall sägs det att experimentet har låg *intern validitet*.

5.2.3 Extern validitet¹⁰⁸

Extern validitet handlar om hur väl resultaten från ett experiment kan generaliseras. Ett experiment kan i praktiken ha hög intern validitet men samtidigt ha usel extern validitet – det vill säga resultat kan inte generaliseras till annat än exakt det experimentet som utfördes och exakt de testpersonen som deltog. Forskare brukar prata om tre olika typer av extern validitet: (1) att resultaten ska kunna generaliseras över andra operationaliseringar av beroendeväriabeln, (2) att resultaten ska kunna generaliseras över andra testmiljöer och (3) att resultaten ska kunna generaliseras över andra testdeltagare. När det gäller det första kriteriet handlar det om att sambandet mellan två variabler (t.ex. lycka och rikedom) ska kunna visas på olika sätt. I andra kriteriet handlar det om att sambandet ska visa sig även utanför frågeformuläret ramar. Slutligen det tredje kriteriet som innebär att forskarlaget ska kunna byta ut stickprovet av slumpmässigt valda människor. Därefter bör en identisk observation ge liknande resultat.

5.2.4 Urval¹⁰⁹

Forskarlaget vill gärna kunna generalisera sina resultat så de blir så allmängiltiga som möjligt (se 5.2.3 ovan) och i denna process är urval av testpersoner en mycket viktig del. Oavsett vilken studie som utförs går det självklart inte att testa alla vuxna människor mellan 18–85 år i Sverige, utan man måste då ta ett stickprov av den totala populationen. Det viktiga i denna process är att välja ut testpersoner på ett *slumpmässigt* sätt för att få en bra representation av den generella populationen och därmed undvika systematiska snedfördelningar i stickprovet. I vissa fall kan det emellertid vara aktuellt att vara lite mer systematisk när personer väljs ut från populationen. Detta kallas *stratifierat* urval och det innebär att forskarlaget tar hänsyn till de bakomliggande variabler som är intressanta att kontrollera för och ser till att de är fördelade någorlunda lika i stickprovet – till exempel kön, ålder, inkomst, boställning osv.

Ett urval av cirka 1000–1500 slumpmässigt utvalda personer bedöms vara nödvändigt för att genomföra en undersökning med detta verktyg. Givet ett potentiellt stort bortfall behöver ett primärt urval om minst 5000 personer göras.

5.2.5 Tillvägagångssätt

Undersökningen är tänkt att utföras helt digitalt och med ett väl utvecklat grafiskt gränssnitt. I viss utsträckning påminner frågorna om ett klassiskt rollspel där spelare får välja vilken typ av karaktär de vill spela. Skillnaden här är naturligtvis att respondenterna ombeds att utgå från sina egna attityder och förmåga. Undersökningen är vidare tänkt att ske över tid

¹⁰⁸ Borg och Westerlund, *Statistik för beteendevetare Faktabok*.

¹⁰⁹ Ibid.

och mellan varje tidpunkt är det tänkt att gå en till två veckor. Att undersökningen sker digitalt möjliggör även att det kan vara enklare att få respondenter att delta, särskilt om frågorna kan översättas till andra språk än svenska. Ansatsen är att verktyget ska utformas så att det tilltalar en så bred palett av Sveriges invånare som möjligt, vilket behöver återspeglas i dess utformning.

Att använda digitala verktyg utesluter vissa grupper, t.ex. äldre och personer med svag läsförmåga.¹¹⁰ Det digitala verktyget är tänkt att innehålla visuella och auditiva inslag (ljud och bild), vilket kompenserar för svårigheter med läsning i stor utsträckning. Givet tillräckliga resurser kan undersökningen översättas till andra språk för mätning bland personer med svag svensk språkförståelse och eventuellt prövas i andra länder (då måste givetvis scenariot anpassas till sammanhanget).

Undersökningen planeras löpa under en 5–10-veckorsperiod och under den tiden ombeds de svara på frågor vid 4–5 tillfällen. Under perioden kommer respondenter att bli inbjudna till en virtuell miljö där de får ta del av ett antal videoklipp och fiktiva nyhetsinslag om säkerhetsläget.¹¹¹ Beroende på i vilket skede av undersökningen som en respondent befinner sig i kommer hen att få göra olika val (se nedan). Valen påverkar i viss utsträckning vilka frågor som ställs i påföljande omgång, även om det inte är möjligt att göra ansatsen helt interaktiv eftersom det skulle resultera i ett för komplicerat förfarande. Det är även möjligt att bjuda in respondenterna till att ta del av fiktiva nyhetsinslag eller inlägg från sociala medier mellan undersökningstidpunkterna.

5.3 En prototyp till scenariobaserad ansats

Nedan presenterar vi prototypen till en scenariobaserad ansats för att undersöka människors försvarsvilja i olika föränderliga situationer. Upplägget är av experimentell karaktär vilket innebär att vi i viss mån kommer att kunna uttala oss om orsak och verkan.

5.3.1 Tidpunkt 0: Välj din roll!

Tidpunkt 0, eller T_0 , är den mest omfattande delen av undersökningen och liknar en traditionell enkätstudie. Utgångspunkten för frågorna är de traditionella frågeformulär som redan idag används för att mäta en lång rad parametrar som anses ha bäring på frågan, däribland de som diskuterats ovan. Faktorer som tidigare utförd värnplikt eller medlemskap i frivilliga försvarsorganisationer har exempelvis visat sig vara av stor betydelse för försvarsviljan när den mäts på traditionellt sätt.¹¹² Här ställs frågor om teman som tidigare identifierats som betydelsefulla i tidigare forskning (se kapitel 2). Exempel är tillit till samhällsliga institutioner, personliga karaktäristika, demografi och tidigare erfarenheter av väpnad konflikt. Hypoteser som vi kommer att testa och där vi kan förvänta oss effekter är åsikter om svenskt Natomedlemskap, moraliskt resonerande/moralisk hållning och mediekonsumtion. Frågor kring dessa aspekter ställs alltså innan respondenterna har påbörjat den experimentella fasen av undersökningen.

Vid T_0 tillfrågas respondenterna även om vilken uppfattning de har om totalförsvarsplikt och sitt eget bidrag i händelse av kris eller krig. *Vilken uppgift, roll eller funktion anser respondenterna passar bäst i dagsläget?* En rad svarsalternativ liknande den estniska frågan som togs upp i kapitel 3 ges till respondenterna, se nedan. De olika alternativen motsvarar olika typer av försvarsunderstödjande beteende, enligt Wedebrands och Jonssons terminologi. Av analytiska skäl klassas dessa in i fyra bredare kategorier, vilka motsvarar

¹¹⁰ För att kompensera detta är det möjligt att utforma ett fysiskt verktyg som kan användas i begränsad omfattning för specifika målgrupper.

¹¹¹ Miljön som beskrivs kan utformas som en webbportal eller en mobilapp. För simulering av sociala medier finns ett flertal verktyg, bland annat det norska Somulator. Se: FFI, "Somulator", Forsvarets forskningsinstitut, 2022, <https://www.ffi.no/forskning/prosjekter/somulator>.

¹¹² Jonsson och Wedebrand, "Svenskarnas försvarsvilja".

Wedebbrand och Jonssons *stridande, understödjande med fara för eget liv och understödjande utan fara för eget liv*. Till dessa adderas också en möjlighet att inte välja något av dessa, ett slags "exit"-alternativ.

Figur 9. Exempel på de olika roller som erbjuds respondenterna

Alternativen presenteras grafiskt med bilder och exempel på de olika verksamheterna liknande Figur 1 ovan. Från övre raden till vänster föreställer bilderna en soldat, läkare/sjukvårdare, militär men ej stridande roll, bespisningspersonal, räddningstjänst och exit-alternativet.

Kategori A: Stridande eller säkerhet.

1. Stridande roll (militärt).
2. Ej stridande roll men med fara för eget liv (militär personal).
3. Civilt säkerhetsarbete som innebär viss fara, t.ex. polis eller väktare.

Kategori B: Stödjande civil insats.

1. Militärt understödjande roll (civil personal, ej fara för eget liv).
2. Civilt arbete med viss fara, t.ex. räddningsinsats eller brandförsvar.

Kategori C: Stödjande, samhällsviktig verksamhet.

1. Civilt arbete med sociala insatser, t.ex. inom vård, omsorg eller utbildning.
2. Övrigt, t.ex. om personen idag arbetar med annan samhällsviktig verksamhet och är krigsplacerad till att fortsätta med detta.

Kategori D: Exit, apati eller oförmåga.

1. Inget av ovanstående på grund av oförmågenhet genom fysiskt tillstånd eller sjukdom.
2. Vägran eller flykt.
3. Apati.

Vid T₀ skapas således en bild av respondenterna som i mångt och mycket motsvarar den datainsamling som sker i ett traditionellt enkätförfarande.

5.3.2 Tidpunkt 1: Gråzonsproblematik

Vid Tidpunkt 1, T_1 , har det gått en vecka sedan T_0 . Själva scenariot inleds vid T_1 med en situation liknande den som framställs i *Typfall 5 - eskalerande och utdragen gråzonsproblematik* av Daniel Jonsson.¹¹³ Typfall 5 beskriver en situation av eskalerande gråzonsproblematik med uppenbar samhällspåverkan men där varken höjd beredskap råder eller militära maktmedel används. Deltagare kommer att presenteras för information via ett förinspelat nyhetsinslag där det meddelas att flera omfattande men till synes orelaterade samhällsstörningar har inträffat de senaste veckorna och får veta att regeringen håller krismöte kring detta. Läget är än så länge lugnt men drastiska förändringar kan komma att implementeras vilken dag som helst. Respondenterna uppmanas således att vara beredda på eventuella förändringar i situationen.

Efter att deltagarna tagit del av denna information (i form av olika nyhetsinslag) kommer de att få ett antal frågor kopplade till sin syn på situationen, samt hur de ställer sig till de roller som de angav under T_0 om det skulle bli så att Sverige tvingas till höjd beredskap. Här ställs även frågor om respondenternas hemberedskap och eventuella kompetenshöjande åtgärder, exempelvis utbildningar eller liknande som de har vidtagit för att bättre klara sig i en krissituation. Syftet med T_1 är dels att presentera scenariot, dels att ta fram underlag för att analysera hur respondenterna resonerar om sina val vid T_0 när de möts av Typfall 5-scenariot i T_1 , som är mer konkret. Av intresse är alltså relationen mellan kategorierna A, B och C å den ena sidan och D å den andra.

Figur 10. Bild som visas för respondenterna under T_1 .

5.3.3 Tidpunkt 2: Stresstest

I nästa del av experimentet (Tidpunkt 2 eller T_2) kommer en tid att ha gått. Det är alltså inte bara i narrativet som tid förflyter, utan även i verkligheten. Deltagarna blir informerade om att regeringen nu har beslutat att införa höjd beredskap och därmed aktivera allmän tjänsteplikt. En aggressiv främmande makt hotar svensk säkerhet på allvar. Konfliktnivån har höjts och väpnad konflikt i närtid kan inte uteslutas.

Detta innebär att alla invånare i Sverige mellan 16-70 år måste vara beredda att tjänstgöra inom verksamheter som måste fungera även vid krigsfara och krig. Det medför att respondenten antingen (1) fortsätter på sitt vanliga jobb, (2) tjänstgör enligt särskilt avtal som man kan ha genom medlemskap i en frivillig försvarsorganisation, eller (3) får i uppgift av Arbetsförmedlingen att utföra arbete som är särskilt viktigt för totalförsvaret.¹¹⁴ Härfter får deltagarna ta ställning till i vilken omfattning de kommer att uppfylla sina tidigare åtaganden som definierades i T_0 . Eftersom möjligheten till exit alltid finns tillgänglig kan deltagarna således alltid välja att

Figur 11. En möjlig exit för unga respondenter.

¹¹³ Typfall 5 ingår med andra scenarier för ett framtida försämrat säkerhetsläge som FOI tog fram på uppdrag av Försvarsmakten och MSB under perioden 2014-2018. Se: Jonsson, Daniel K. 2018. *Utdragen och eskalerande gråzonsproblematik*. Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI-M--6338--SE. En delbeskrivning av Typfall 5, *eskalerande och utdragen gråzonsproblematik* presenteras i appendix.

¹¹⁴ Se: Lag (1994:1809) om totalförsvarsplikt och Förordning (1995:238) om totalförsvarsplikt, tillgängliga via Sveriges Riksdags webbplats (<https://www.riksdagen.se> [2023-03-01]).

fly eller försöka hitta skydd på egen hand om de känner att läget blir alldeles för allvarligt. Vissa respondenter kan till och med erbjudas en säker passage till ett tryggt grannland. Syftet med T₂ är att testa hur säkra respondenterna är på sina tidigare val nu när situationen både har försämrats och blivit tydligare i termer av vilka krav som ställs. Vilka faktorer påverkar huruvida en respondent väljer en exitalternativet, till exempel att fly landet?

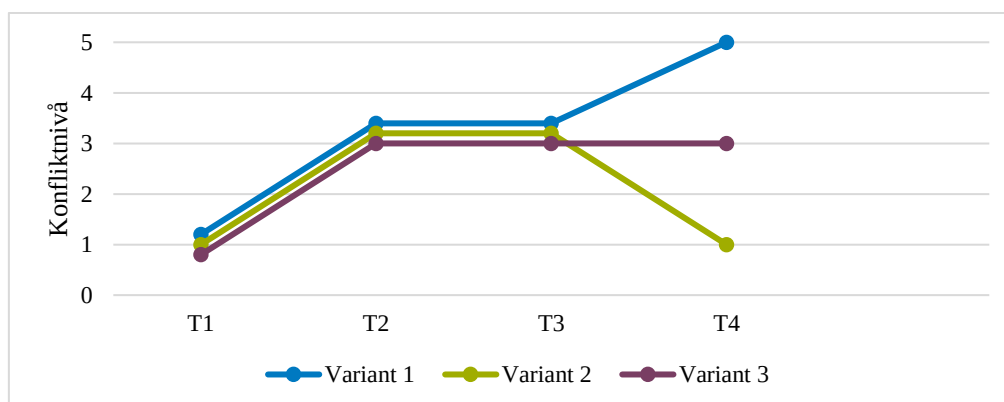
Figur 12. Istället för att vara soldat eller brandman kan respondenterna tvingas stå i bespisningen vid en förläggning för internflyktingar.

5.3.4 Tidpunkt 3: Omfall

En tid efter att regeringen höjer beredskapen kommer deltagarna få veta att Sverige kommer påbörja en mer omfattande mobilisering av befolkning till olika delar av det civila och militära försvaret (Tidpunkt 3 eller T₃). Säkerhetsläget är fortsatt ansträngt men har varken förvärrats eller förbättrats sedan T₂.

I T₃ får deltagarna veta att de på grund av rådande omständigheter kommer placeras i en helt annan roll (och med andra arbetsuppgifter) än de som de från början hade valt. Oavsett vilken kategori som en respondent tidigare valt får hen nu alltså en annan. Här inkluderas även kategori D – *Exit, apati eller oförmåga* eftersom det är möjligt att dessa ändras i ljuset av ändrade omständigheter. Respondenter får ta ställning till denna information genom att uppge hur gärna de åtar sig sina nya uppdrag och uppgifter. Notera att exit-alternativet fortfarande finns kvar och erbjuds explicit för en andel av urvalet.

Syftet med T₃ är att testa respondenternas försvarsvilja under förändrade omständigheter när det inte går så som de hade trott. Hur ser respondenterna på denna nya situation? Kommer de att bibehålla sin existerande motivation eller förändras den? Förändringen görs tydlig med hjälp av bilder och/eller filmsnuttar från realistiska situationer som skulle kunna utgöra den nya situationen efter omfallet. Respondenter kan i den nya situationen välja att acceptera den eller att försöka ta sig ur den, till exempel genom att fly eller arbetsvägra.

Figur 13. Utvecklingen av konfliktnivå baserat på varianterna över T₁-T₄.

5.3.5 Tidpunkt 4: Krig, fortsatt beredskap eller nedtrappning

I det sista steget får deltagarna veta att främmande makt har invaderat Gotland (Tidpunkt 4 eller T₄). Nu får deltagarna återigen ta ställning till om de kommer att uppfylla sina tidigare åtaganden och återigen kommer Exit-alternativet finnas kvar.

Här skiljer sig emellertid informationen åt mellan respondenterna. Vissa presenteras med en fredligare utveckling av scenariot. Tycker respondenten att det är fortsatt viktigt att delta i totalförsvaret, eller kan hen tänka sig att avvika? Andra får ett scenario där fullskaligt krig bryter ut. Hur förhåller sig hen till detta? En tredje grupp konfronteras med ett mer utdraget gråzonsscenario där Gotland fortsatt är ockuperat och där en mer lågintensiv konflikt pågår under längre tid. Vid detta sista mättillfälle varierar alltså konfliktgraden med utgångspunkt i de svarandes personliga säkerhet såväl som rikets. Variationerna i de olika tidpunkterna erbjuder en möjlighet att både få ett mätinstrument som är känsligt för sammanhanget och möjligheten att utveckla mätningen parallellt med omvärldsutvecklingen.

För att åstadkomma en sådan variation i datasetet kommer en tredjedel av deltagarna att fortsätta i det eskalerande grundscenariot som innebär krig i T₄ (Scenario 1). En tredjedel av deltagarna att slumpas dock in i ett annat scenario som kallas *nedtrappning* (Scenario 2). Det innebär att efter T₃ kommer situationen *inte* att bryta ut i krig, alternativt att kriget upphör efter kort tid. I detta scenario kommer T₄ således innebära en nedtrappning av den spända situationen. Ett tredje scenario (Scenario 3), dit ytterligare en tredjedel av deltagarna slumpas in, är en utdragen form av höjd beredskap där en lågintensiv hybridkrigföring drabbar Sverige. Det storskaliga kriget hotar alltså hela tiden och deltagarna får ta ställning till nya frågor efter att vissa samhällsstörningar inträffar. Tabellen och figuren nedan ger en sammanfattning av experimentets uppbyggnad.

Tabell 1. Sammanfattning över experimentprocessen och de olika betingelserna

T ₀	T ₁	T ₂	T ₃	T ₄
Bakgrundsfrågor: - Demografi - Erfarenheter - Moraliskt resonerande - Val av roll i totalförsvaret	Scenario inleds Frågor om hemberedskap	Höjd beredskap	Mobilisering	<i>Variant 1 Krig</i>
				<i>Variant 2 Nedtrappning</i>
				<i>Variant 3 Fortsatt beredskap</i>

5.4 Prediktioner och moderatorer i experimentet

I enlighet med tidigare forskning, som diskuterats i kapitel 2, förutser vi bland annat att deltagare som (1) har gjort värnplikt (i närtid), (2) är positiva till Nato, (3) har stor tillit till statliga myndigheter, (4) har stor tilltro till försvarets kapacitet och (5) är engagerade i försvarsorganisationer i högre uträkning kommer att vilja ansluta sig till stridande roller, eller roller som direkt understödjer militären. Vidare tror vi att unga män (18–30 år) kommer att vara gruppen som är starkast förknippad med att frivilligt ansluta sig till det militära försvaret (med risk för eget liv). Gällande variablerna barn i hushåll och inkomst har vi inga direkta prediktioner. Dock har tidigare forskning visat att inkomst kan spela roll (rika uppvisar lägre försvarsvilja). Emellertid är sambandet starkare i länder med hög grad av ojämlikhet mellan rika och fattiga. En möjlighet är att bygga in en ojämlikhetsfaktor i undersökningen för att testa detta.¹¹⁵ Slutligen när det gäller moraliskt resonerande förutser vi att människor som har mer konservativa moraliska värderingar (stolthet, lojalitet, auktoritet och helighet) kommer uppvisa högre grad av försvarsvilja jämfört med människor som har mer liberala moraliska värderingar (omtanke och rättvisa). Tidigare forskning tycks nämligen visa att människor med mer konservativ politisk hållning tenderar att vara mer positiv till bland annat lag och ordning, samt försvaret.

¹¹⁵ Se sammanfattning i kapitel 2.

Utöver grundscenariot T_0 och variationerna planerar vi att lägga till komponenter eller *moderatorer* (en eller två åt gången) i dessa scenarier för att undersöka om det påverkar deltagarnas val under experimentets gång. En av dessa moderatorer är att presentera motståndaren med varierande militär styrka (t.ex. svag, medel, hög) för att undersöka om försvarsviljepoängen ökar/minskar beroende på hur motståndarens militära styrka uppfattas. En annan moderator för att undersöka upp- eller nedgångar i försvarsvilja är att presentera invasionen av Gotland som en mycket överraskande händelse (dvs. blixkrieg) och jämföra det med grundscenariot där konflikten eskalerar succesivt, det vill säga att graden av överraskning varieras. En tredje och sista moderator är att presentera en situation där graden av enighet i Sverige varieras. Här presenteras antingen ett Sverige där människor i nyckelpositioner (politiker, regionala ledare, forskare, militären, närsamhället) är eniga om målbilden och vägen dit, eller ett där splittringen är stor och där det råder stor ekonomisk osäkerhet (dvs. lågkonjunktur). Dessa moderatorer kan hjälpa oss att förstå mekanismerna bakom olika nivåer av försvarsvilja och hur den kommer till uttryck.

5.5 Sammanfattning: en inkluderande, kontextuell ansats

I detta kapitel presenterades utformningen av en prototyp för scenariobaserad ansats till att studera försvarsvilja. Förfarandet utgår från en datainsamlingsprocess som sker digitalt över tid, med en eller två veckors mellanrum mellan mättillfällena. Ansatsen är utformad som ett resultat av den problematisering av försvarsviljeforskningen som skedde inledningsvis i rapporten. Förslaget utgår från en kontextbaserad och scenarioanpassad datainsamling, där respondenter ställs inför ett antal val som de i flera steg behöver ompröva. Det digitala förfarandet sänker kostnaderna avsevärt för mätningen och möjliggör även översättningar så att deltagare som inte behärskar språket tillräckligt väl kan delta i undersökningen. Det finns med andra ord flera vinster med förfarandet, exempelvis att det, givet ett tillräckligt stort antal respondenter, går att approximera orsakssamband med hjälp av metoden.

6 Vägar framåt för psykologiskt försvar och försvarsvilja

I denna rapport har en uppdaterad genomgång av forskningen om försvarsvilja presenterats. Vi har visat hur forskningen om begreppet har en lång tradition men att det inte har skett särskilt påtagliga utvecklingssteg inom området sedan 1970-talet, trots en stor medvetenhet om det existerande förfarandets brister. Vi har vidare givit en inblick i hur försvarsvilja har skattats i våra grannländer Finland och Estland, såväl som i Ukraina. Rysslands utökade invasion som vid rapportens publicering inleddes för ett drygt år sedan, har skapat ett enormt motstånd i Ukraina – till mångas överraskning. Särskilt den ryska ledningen tycks ha förväntat sig en mindre motståndskraftig befolkning. Den kunskap som vår internationella utblick gav var att det finns en stor vinst i att mäta försvarsvilja i hela befolkningen – det är till exempel viktigt att mätningar har god täckning bland större minoritetsgrupper. Både i Finland och i Estland finns stora ryska diasporagrupper som uppvisar stora skillnader i uppmätt försvarsvilja i jämförelse med majoritetsbefolkningen. Försvar är ett område där det finns goda anledningar att ta fram en inkluderande metod för att på så sätt kunna skapa en så god bild som möjlig av hur stark eller påtaglig viljan att försvara landet är. Som denna rapportens titel frågar – vem vill försvara landet?

6.1 En ansats för mätning av försvarsvilja

Den prototyp som presenteras i kapitel 5 ovan är ett resultat av en problematisering av försvarsviljeforskningen som föregår denna rapport med flera år. 2018 genomfördes den enkätundersökning som skulle resultera i Wedebrands och Jonssons studie om försvarsvilja, publicerad 2021 av FOI. Denna studie ligger till grund för föreliggande prototyp eftersom den bryter upp det tidigare mer enhetliga begreppet försvarsvilja i mindre delar och även för in en civil dimension. Det är trots allt inte alla som ska stå med vapen i hand när kriget kommer – många andra uppgifter är minst lika viktiga.

Med utgångspunkt i framförallt Wedebrands och Jonssons forskning var ambitionen att ta arbetet ett steg längre. När vi nu förstår att det finns olika sorters försvarsvilja – hur kan vi mäta den på ett sätt som kommer närmare människors ”verkliga” attityder? Går det ens, givet att sammanhanget i en krigssituation förmodligen inte kan förutses, vilket innebär att alla våra idéer om hur vi borde agera kan vara fullkomligt passé när situationen väl uppstår. Antaget att det går att mäta försvarsvilja – vad krävs för att nå trovärdiga resultat?

I denna rapport presenteras en ansats som vi tror är *mer träffsäker* och bättre än tidigare metoder. Vi har goda skäl att tro det. För det första bygger den på en omfattande mätning som sker över tid, mellan 5–10 veckor. Vid varje tidpunkt får de deltagande respondenterna ta del av rörligt material, foton och fingerade nyhetsinslag som beskriver ett förlopp där Sverige blir mer och mer utsatt av en aggressiv främmande makt. Att vi använder modern teknologi, ljud och rörliga bilder gör att vi kan skapa ett mer levande sammanhang som är lättare att relatera till än ett utdraget skrivet scenario som kan vara svårt för människor att ta till sig.

För det andra är metoden *dynamisk*. Det betyder att den hela tiden utvecklar sig och de val som respondenterna fattade inledningsvis kan vara helt oviktiga vid ett senare tillfälle. Deltagarna kan också ändra sig och bestämma sig för att fly landet om det verkar vara mer troligt att de skulle agera på det viset. Vid ett tillfälle under undersökningen kastas rollerna om och respondenterna möter en helt annan situation än den som de själva valde i början av undersökningen. Vi bygger även in ett skiftande scenario mot slutet av undersökningsperioden. Alla respondenter delas här in i olika grupper som får olika scenarier. Detta gör vi för att kunna testa hur försvarsvilja kan utveckla sig över tid och med förändrade omständigheter.

För det tredje bygger vår metod på att *människor får ange vad de tror passar dem bäst* i termer av hur stor risk för liv och hälsa som de potentiellt kan utsättas för och huruvida det

innebär en stridande roll eller inte. Det kan till exempel finnas förväntningar på att vi kommer se skillnader här mellan människor som har eller inte ha barn, mellan människor med och utan tidigare krigserfarenhet och mellan de som litat på staten och de som inte gör det lika mycket. De val som respondenterna gör passas in i en modell med de fyra kategorierna (A-D). I undersökningen avser vi jämföra hur människorna som tillhör olika kategorier skiljer sig åt, givet till exempel demografiska faktorer. Vi kommer också att kunna studera hur de reagerar på förändringar i de uppgifter som de anser sig vara bäst på. Hur skulle det till exempel vara om en soldat skulle göra mer nytta som lärare på en skola än i en stridande roll – skulle hen bli missnöjd med att inte få utföra de uppgifter som hen har tränats till? Sådana frågor tillåter oss den ansats, som vi presenterar här, att ställa.

En vidare fördel med förfarandet är att det *inkluderar såväl det traditionella sättet att mäta som det nya*, eftersom de klassiska försvarsviljefrågorna kan ställas vid T_0 . Förhoppningen är att detta förfarande kan ge stora vinster i termer av ny kunskap om hur människor resonerar när de får chans att tänka efter och sätta sig in i en ny situation. Vi kommer också att kunna jämföra med andra undersökningar av mer klassiskt snitt.

Sist men inte minst syftet med det experimentella upplägget är att i större utsträckning än tidigare kunna uttala sig om *orsak och verkan*. En stor majoritet av tidigare studier har undersökt försvarsvilja via tvärsnittsstudier där forskare sammanställer hur många procent av respondenterna som svarar ja och nej på frågan om de anser att Sverige bör försvara sig mot ett anfall från främmande makt. Även om dessa undersökningar är gedigna och slutsatserna valida, har man inte kunnat uttala sig med någon precision gällande olika faktorer som skulle kunna påverka försvarsviljan i positiv eller negativ riktning. Den metod som här föreslås kommer kunna ge djupare förståelse och högre precision eftersom vi kommer att kunna approximerar orsaksförhållanden på ett sätt som tvärsnittsstudier aldrig kan.

Av dessa anledningar menar vi att det scenariobaserade experimentet som föreslås här behöver utföras i verkligheten, eftersom det har stor möjlighet att ge upphov till ny kunskap och bidra med en bättre förståelse för de utmaningar som totalförsvaret står inför.

6.2 Försvarsvilja, psykologiskt försvar och pluralism

Ett scenariobaserat experiment kan förbättra kunskapen om vad försvarsvilja *beror på*, men den kan inte ersätta en samhällelig diskussion om vad den *bör vara*. Vilken nivå av själv-uppoffrande som är önskvärd från befolkningen är inte helt klarlagt. För att ta till en logisk extrem: Är det önskvärdt att samtliga medborgare kastar sig in i striden med vapen i hand redan vid det första angreppet? Givetvis inte. Lika lite är det önskvärdt att samtliga invånare omedelbart ger upp. Det skulle berättas för angriparen att det är fritt fram att styra och ställa som denne anser passa bäst – vi kommer inte att utsätta oss för risken att skadas. Dessa två extremer – den blinda kampviljan och den återhållsamma individualismen – är typer av beteenden som kanske passar vissa individer men som inte passar lika bra för kollektivet.

Hur uppnås då en god försvarsvilja? Detta är en delikat politisk fråga. I rapporten berättar vi om hur Statskontoret sätter sin tillit till skolans normerande funktion för människors känsla av medborgarskap. Dagens skolsystem är emellertid präglad av betydande skillnader och det är inte säkert att alla skolor ger eleverna samma känsla av tillhörighet.¹¹⁶ Inte alla vuxna medborgare har heller gått i en svensk skola. Samhället ser väldigt annorlunda ut idag jämfört med för 70 år sedan när Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar bildades. Även om socialiseringen in i en sorts ”totalförsvarskultur” är möjlig finns det klara svårigheter i att skapa en sådan. I skrivande stund pågår en politisk diskussion om det svenska Natomedlemskapet. Hur skulle det påverka försvarsviljan om Sverige formellt blev medlem i en försvarsallians? I viss utsträckning handlar försvarsviljan då inte uteslutande om

¹¹⁶ Emil Hedman, ”OECD: Ojämligheten i svensk skola kan bli förödande”, *Skolvärlden*, 05 april 2019, <https://skolvärlden.se/artiklar/oecd-ojamlikheten-i-svensk-skola-ar-forodande>.

försvaret av det egna landet, utan potentiellt även om försvar av andra länder. Det här behöver bli en del av den svenska totalförsvarskulturen om eller när Sverige blir Natomedlemsland.

Stärkandet av försvarsviljan och skapandet av en totalförsvarskultur tangerar alltid frågan om hur aggressivt myndigheter och andra aktörer bör bedriva internt påverkansarbete mot den egna befolkningen. Som vi visade i inledningen sker detta idag – ett exempel är MSB:s kampanj för ökad försvarsvilja under hösten 2022. Sådant informationsarbete påverkar inte människors rättigheter, men tidigare, under BN:s tid, talades det mycket om hur den interna propagandan skulle spridas i händelse av krigsutbrott. Det var en betydande del av det psykologiska försvaret och i samband med krigsförberedelserna diskuterades ansatser som inte alltid skulle vara acceptabla idag. Om vi ser till kriget som idag pågår i Ukraina är intern propaganda och kontroll också frågor som så småningom kommer att behöva adresseras. Det finns i Ukraina idag en inte oväsentlig grad av censur, av förståeliga skäl. Som Per-Erik Nilsson skriver:

För många handlar det om att strida och kämpa för att nästa generation ukrainare inte ska behöva göra det. Det handlar om en imponerande försvarsvilja där var och en bidrar på alla möjliga olika sätt med en överhängande förståelse att målen helgar medlen. Frågan handlar dock om hur länge ett demokratiskt samhälle tål att vissa grundprinciper inskränks innan det som ska försvaras utarmas.¹¹⁷

Idag har mediekonsumtionen ändrats radikalt i jämförelse med bara 20-30 år tidigare och det är omöjligt att styra vilken information som människor får tag på. Det kan också vara nödvändigt att redan under fredstid förbereda befolkningen på vad ett eventuellt krig skulle kunna innebära. Det är just detta som ”totalförsvarskultur” handlar om, men i dagens komplexa informationsmiljö är det svårt att få ordentligt genomslag. Nilsson, Olsson och Ekman behandlar dessa frågor i en nyligen publicerad FOI-rapport. De avslutar rapporten med följande:

”Men kanske den viktigaste lärdomen ... är att förtroende är avgörande i liberala demokratier, varför öppenhet i kommunikationen kring arbetet med att utveckla förmåga i informationsmiljön är centralt.”¹¹⁸

Förtroende och öppenhet är alltså de ledord som författarna rekommenderar ska vägleda arbetet med kommunikation inom totalförsvaret. Det innefattar även stärkandet av försvarsviljan. Det koncept som vi presenterar här kommer förhoppningsvis att bidra till en förbättrad bild av förhållandena i den svenska befolkningen. Försvarsviljeforskningen kan på det sättet också skapa en ökad förståelse för vad som påverkar försvarsviljan, och på vilket sätt.

6.3 Framtida forskningsbehov

Vilken forskning kommer att behöva utföras i framtiden om totalförsvaret ska få en bättre bild av försvarsviljan i Sverige? Temat har på senare år blivit en allt viktigare faktor såväl i totalförsvarskretsar som i forskningen. Projekt kring temat bedrivs idag på flera institut och lärosäten. Det som är tydligt är att det finns ett behov av en utbyggnad av modellen för försvarsviljemätningar bortom den traditionella modellen. Det är sannolikt att ett flertal mer kontextuellt känsliga förfaranden, kanske med experimentella ambitioner liknande det som presenteras här, kan komma att presenteras framöver. Eftersom forskningen på området i huvudsak bedrivs med kvantitativa metoder – inget säger att så måste vara fallet! – kan undersökningskostnaderna bli förhållandevis höga om tillvägagångssättet byggs ut. Även om undersökningar idag kan ske helt digitalt, som vi föreslår att det sker med den scenarior-modell som presenteras här, skjuts i sådana fall kostnaden mer till webbutveckling och UX-design snarare än att själva insamlingen kostar särskilt mycket. Det kommer att behöva finnas en stabil finansiering för att upprätthålla forskningsmiljöer med kompetens inom

¹¹⁷ Per-Erik Nilsson, ”Informationskriget - det moderna slagfältet. Anförande vid Folk och Försvars rikskonferens den 9 januari 2023”, FOI Memo 8095 (Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2023), <https://foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208095>.

¹¹⁸ Nilsson, Olsson och Ekman, ”Den nya informationsmiljöns topografi”, 98.

området. I annat fall kommer uppstartskostnaden alltid att bli för hög. I miljöer som har etablerat en god forskningsinfrastruktur sjunker initialkostnaden efter hand.

Den föreslagna prototypen borde genomföras i stor skala, med 1 000–1 500 respondenter. Detta skulle bli ett mycket rikt dataunderlag utan att medföra en alltför stor kostnad. Det skulle kunna utgöra basen för ett bredare forskningsprogram om försvarsvilja där kvantitativa studier kan kompletteras av smalare, mer inriktade projekt som fokuserar på till exempel specifika aspekter av försvarsvilja eller särskilda målgrupper. Internationella jämförelser av hög kvalitet kommer att kunna genomföras när förfarandet har färdigställts och testats. Idag sker inte mycket forskning om ”willingness to defend”, mer än i militära kretsar (t.ex. på värnpliktiga) men det finns ett stort behov av att studera försvarsvilja även på den civila sidan och under olika omständigheter. Sådana studier behöver vara känsliga för kulturella, regionala och nationella skillnader.

Under perioden 2023–2025 kommer den koncept- och metodutveckling med inriktning mot sociala medieplattformar som för närvarande sker i samhällsvetenskapen sannolikt också att utvecklas. Detta har stor potential även för forskningen om försvarsvilja, om det resulterar i att forskare skulle kunna observera reellt användande av sociala medier istället för att behöva gå genvägar via enkätundersökningar. Vidare kan fallstudier i samband med olika typer av händelser i informationsmiljön utföras kontinuerligt för att på så sätt skapa en bättre bild av utvecklingen av försvarsviljan. Utvecklingen på området är snabb, till exempel i skärningspunkten mellan datavetenskap och samhällsvetenskap. Förhoppningsvis kommer den att resultera i möjligheten att forma ny teknik till ett av flera verktyg för det psykologiska försvaret i framtiden, samtidigt som ledorden ”tillit” och ”öppenhet”, enligt ovan, bibehålls.

Forskning på sociala medier kan också direkt inriktas mot just försvarsvilja. Det finns en stor potential att bedriva forskning på sociala medier direkt, särskilt om målgrupperna annars är svåra att nå. Återigen kommer det att krävas stabila forskningsmiljöer där sådan kompetens kan utvecklas, men det finns stor potential för nydanande forskning när detta väl sker.

Till sist sätter omvärldsutvecklingen vetenskapssamhället konstant på plats. För 10 år sedan var forskningen om psykologiskt försvar, desinformation, falska nyheter och försvarsvilja i princip försumbar, men har sedan 2015–2016 blivit stora forskningsfält.¹¹⁹ Hur världen kommer att se ut om ytterligare 5–10 år svårt att säga, men givet att utvecklingen fortsätter kommer betydelsen av teman som försvarsvilja, antagonistisk propaganda, psykologiskt försvar och informationsfrågor att vara fortsatt stor. Det finns många luckor i kunskapsläget vad gäller dessa ämnen och även om den prototyp som presenteras i denna rapport skulle kunna ta oss en bit till på vägen kommer säkerligen andra insatser också att behövas om vi vill få svar på totalförsvarets utmaningar.

¹¹⁹ Ola Svenonius, Elsa Isaksson och Johannes Lindgren, ”Countering Mis- and Disinformation – A Narrative Review of Reactive Measures”, FOI-R--5263--SE (Stockholm: Swedish Defence Research Agency/FOI, 2022), 17.

7 Bibliografi

- Andersson, Bo. Empiriska studier över motståndsviljan i Sverige. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, dnr. 99-0640075-7. Stockholm, 1957.
- Anderson, Christopher J., Anna Getmansky, och Sivan Hirsch-Hoefler. "Burden Sharing: Income, Inequality and Willingness to Fight". *British Journal of Political Science* 50, nr 1 (januari 2020): 363–79. <https://doi.org/10.1017/S0007123417000679>.
- . "Burden Sharing: Income, Inequality and Willingness to Fight". *British Journal of Political Science* 50, nr 1 (januari 2020): 363–79. <https://doi.org/10.1017/S0007123417000679>.
- Andžāns, Māris. "Multi-Ethnic Societies and Willingness to Defend One's Own Country: Russian-Speakers in the Baltic States". *Lithuanian Annual Strategic Review* 19, nr 1 (08 juli 2022): 47–68. <https://doi.org/10.47459/lasr.2021.19.3>.
- Andžāns, Māris, och Andris Sprūds. "Willingness to Defend One's Own Country and to Resist in the Baltic States". *Security and Defence Quarterly* 30, nr 3 (30 september 2020): 15–30. <https://doi.org/10.35467/sdq/124712>.
- Baksi, Kurdo. "Sverige står numera på förtryckarnas sida". *OmVärlden* (blog), 08 november 2022. <https://www.omvarlden.se/opinion/kronikor/sveriges-star-numera-pa-fortryckarnas-sida>.
- Bolin, Göran, och Per Ståhlberg. "Nation Branding vs. Nation Building Revisited: Ukrainian Information Management in the Face of the Russian Invasion". *Place Branding and Public Diplomacy*, 30 september 2022. <https://doi.org/10.1057/s41254-022-00277-z>.
- Borg, Elisabet, och Joakim Westerlund. *Statistik för beteendevetare Faktabok*. Stockholm: Liber, 2020.
- Chernysh, Oleh. "Чому українці вірять в перемогу, а росіяни люблять війну? Пояснює соціолог ('Why do Ukrainians believe in victory and Russians love war? Sociologist Paniotto explains')". BBC News Україна, 21 april 2022. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61151164>.
- Deschamps-Berger, Jenny, och Patrik Oksanen. *Ryska krigsskepp, dra åt helvete! : en liten bok om försvarsvilja*. Fri Tanke, 2023.
- FFI. "Somulator". Forsvarets forskningsinstitut, 2022. <https://www.ffi.no/forskning/prosjekter/somulator>.
- Försvarsdepartementet. *Motståndskraft: inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021-2025*. Stockholm: Wolters Kluwer, 2017.
- . "Värnkraft - Inriktningen av säkerhetspolitiken och utformningen av det militära försvaret 2021-2025". Stockholm: Regeringskansliet, Maj 2019.
- Försvarsmakten. "Militärstrategisk doktrin". MSD22. Stockholm: Försvarsmakten, 2022.
- Harpe, Spencer E. "How to Analyze Likert and Other Rating Scale Data". *Currents in Pharmacy Teaching and Learning* 7, nr 6 (01 november 2015): 836–50. <https://doi.org/10.1016/j.cptl.2015.08.001>.
- Hedman, Emil. "OECD: Ojämligheten i svensk skola kan bli förödande". *Skolvärlden*, 05 april 2019. <https://skolvärlden.se/artiklar/oecd-ojamlikheten-i-svensk-skola-ar-forodande>.
- Horowitz, Michael C., och Matthew S. Levendusky. "Drafting Support for War: Conscription and Mass Support for Warfare". *The Journal of Politics* 73, nr 2 (april 2011): 524–34. <https://doi.org/10.1017/S0022381611000119>.
- HuffPost. "In Occupied Cities, Civilians Are Defining Ukraine's Resistance To Russia", 07 april 2022. https://www.huffpost.com/entry/ukraine-civilian-resistance-russia_n_624e0748e4b0e44de9ca9a6d.
- Inglehart, Ronald F, Bi Puranen, och Christian Welzel. "Declining Willingness to Fight for One's Country: The Individual-Level Basis of the Long Peace". *Journal of Peace Research* 52, nr 4 (01 juli 2015): 418–34. <https://doi.org/10.1177/0022343314565756>.

- Jamieson, Susan. "Likert Scales: How to (Ab)Use Them". *Medical Education* 38, nr 12 (december 2004): 1217–18. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2004.02012.x>.
- Jonsson, Daniel K., och Christoffer Wedebrand. "Svenskarnas försvarsvilja". FOI-R--5206--SE. Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2021. <https://foi.se/rest-api/report/FOI-R--5206--SE>.
- Kurt Törnqvist. "Opinionsmätning i krig - Rapport från ett studiebesök i Israel". Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar, juni 1976.
- Langemar, Pia. *Kvalitativ forskningsmetod i psykologi : att låta en värld öppna sig*. Stockholm: Liber, 2008.
- Yle Uutiset. "Liki viidennes Suomessa asuvista venäjänkielisistä pitää Venäjän sotatoimia Ukrainassa oikeutettuina", 29 september 2022. <https://yle.fi/a/3-12641948>.
- Lindbergson, Jan. "Motståndanda, motståndsvilja och försvarsvilja - En granskning av begrepp och mätningmöjligheter". Meddelande nr. 35. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, april 1970. 0965 B2b:1. Riksarkivet.
- Lundquist, Anders. *Försvarsvilja. Rapport till MSB*. Stockholm: Kantar Sifo, 2022a.
- . *Försvarsvilja och samhällets skyddsvärden. Rapport till MSB*. Stockholm: Kantar Sifo, 2022b.
- Malmberg, Tony, och Sara Sundgren. "Myndigheternas arbete med psykologiskt försvar". 2017:5. Stockholm: Statskontoret, 2017.
- Mitikka, Eemil, och Teemu Oivo. "Suomen venäjänkielisten suhtautuminen mediaan ja sotaan". *Politiikasta* (blog), 11 november 2022. <https://politiikasta.fi/suomen-venajankielisten-suhtautuminen-mediaan-ja-sotaan/>.
- Nilsson, Per-Erik. "Informationskriget - det moderna slagfältet. Anförande vid Folk och Försvars rikskonferens den 9 januari 2023". FOI Memo 8095. Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2023. <https://foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%208095>.
- Nilsson, Per-Erik, Sofia Olsson, och Ivar Ekman. "Den nya informationsmiljöns topografi - Teknik, människa och strategi i osäkerhetens tidevarv". Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 19 december 2022. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5342--SE>.
- Páez, Darío, James H. Liu, Magdalena Bobowik, Nekane Basabe, och Katja Hanke. "Social Representations of History, Cultural Values, and Willingness to Fight in a War: A Collective-Level Analysis in 40 Nations". *Asian Journal of Social Psychology* 19, nr 4 (2016): 347–61. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12153>.
- Paez, Dario, James H. Liu, Elza Techio, Patricia Slawuta, Anya Zlobina, och Rosa Cabecinhas. "'Remembering' World War II and willingness to fight: Sociocultural factors in the social representation of historical warfare across 22 societies". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 39 (2008): 373–80. <https://doi.org/10.1177/0022022108316638>.
- Planeringskommissionen för försvarsinformation. "Finländarnas åsikter om utrikes- och säkerhetspolitiken, försvaret och säkerheten". PFI 2022:2. Helsingfors: Försvarsministeriet, 18 maj 2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-663-447-3>.
- Psykförsvarsutredningen. "En ny myndighet för att stärka det psykologiska försvaret". SOU 2020:29. Stockholm: Regeringskansliet, 2020.
- Rating Group UA. "National Poll: Ukraine at War". Rating Group UA, 01 mars 2022. http://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html.
- Rikskonferensen 2023: måndag*, 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=yyUplPtP1xU>.
- Serveta, Marianna. "Hur har Turkiet använt sitt Nato-medlemskap som påtryckningsmedel? Implikationer för Sverige". FOI Memo 7881. Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, Maj 2022. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207881>.
- Svenonius, Ola. "Varning – desinformation! Allmänhetens syn på psykologiskt försvar". FOI-R--5264--SE. Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2022.

- Svenonius, Ola, Elsa Isaksson, och Johannes Lindgren. "Countering Mis- and Disinformation – A Narrative Review of Reactive Measures". FOI-R--5263--SE. Stockholm: Swedish Defence Research Agency/FOI, 2022.
- Svenonius, Ola, och Eemil Mitikka. "Propaganda and Actual support – How to Make Sense of Russian Polls After February 24th?" Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, Oktober 2022. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%207935>.
- Teija Tiilikainen, Mats Bergquist, François Heisbourg, och René Nyberg. "Konsekvenserna av ett eventuellt finskt Natomedlemskap. En bedömning", april 2016. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79161/IP1601374_UM_Nato-arvioSE_13372%201.pdf.
- Tomz, Michael, Jessica L. P. Weeks, och Keren Yarhi-Milo. "Public Opinion and Decisions About Military Force in Democracies". *International Organization* 74, nr 1 (ed 2020): 119–43. <https://doi.org/10.1017/S0020818319000341>.
- Torgler, Benno. "Why do people go to war?" *Defence and Peace Economics* 14, nr 4 (01 augusti 2003): 261–80. <https://doi.org/10.1080/10242690302929>.
- Utredningen om civilt försvar. "Struktur för ökad motståndskraft". SOU 2021:25. Stockholm: Regeringskansliet, 08 april 2021.
- Statistiska Centralbyrån. "Utrikes födda i Sverige". Åtkomstdatum 20 januari 2023. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda-i-sverige/>.
- Utrikesministeriet. "Redogörelse om förändringarna i den säkerhetspolitiska miljön". Sarjajulkaisu. Statsrådet, 13 april 2022. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164001>.
- Voitovich, Rob Picheta, Olga. "Kyiv Says It 'won't Let Putin Steal Christmas' as Russian Attacks Threaten Bleak Winter in Ukraine". CNN, 29 november 2022. <https://www.cnn.com/2022/11/29/europe/kyiv-ukraine-christmas-trees-energy-strikes-intl/index.html>.
- Wang, Austin Horng-En, och Nadia Eldemerdash. "National Identity, Willingness to Fight, and Collective Action". *Journal of Peace Research*, 07 december 2022, 002234332210990. <https://doi.org/10.1177/00223433221099058>.
- Wedebrand, Christoffer, och Daniel Jonsson. "Försvarsvilja i teori och praktik. Om försvarsviljans betydelse". FOI-R--5155--SE. Stockholm: FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, 2021.
- Wedebrand, Christoffer, och Daniel K. Jonsson. *Försvarsvilja i teori och praktik : om försvarsviljans betydelse*. Stockholm: FOI, 2021.
- Wood, Wendy. "Attitude Change: Persuasion and Social Influence". *Annual Review of Psychology* 51, nr 1 (2000): 539–70. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.539>.
- Wood, Wendy. "Attitude Change: Persuasion and Social Influence". *Annual Review of Psychology* 51, nr 1 (februari 2000): 539–70. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.51.1.539>.
- Yle Uutiset. "Liki viidennes Suomessa asuvista venäjänkielisistä pitää Venäjän sotatoimia Ukrainassa oikeutettuina", 29 september 2022. <https://yle.fi/a/3-12641948>.

Appendix

Scenarier för undersökningen

Grundscenario T₁ – T₃

Det råder en ansträngd säkerhetspolitisk situation i närområdet men det föreligger inledningsvis inget direkt konkret militärt hot mot Sverige som motiverar höjd beredskap. De inledande händelserna innebär en rad utmaningar för samhället men utgör också en larmklocka för den svenska regeringen och Försvarsmakten inför en möjlig eskalation. Händelseförloppet är tämligen utdraget i tid, drygt nio månader, och de säkerhetspolitiska spänningarna i närområdet ökar över tiden för att i scenariots avslutande faser inbegripa begränsade stridshandlingar i något av de nordisk-baltiska grannländerna.

Både regeringen och myndigheter, liksom allmänheten, utsätts för direkta påfrestningar via påverkade samhällsfunktioner, liksom informationspåverkan, samtidigt som det initialt är oklart vad det egentligen är som sker. Antagonistens syfte med aktiviteterna är också oklara, åtminstone inledningsvis. Givet att den säkerhetspolitiska situationen är ansträngd och eskalerar mot en eventuell regional konflikt skulle syftet exempelvis kunna vara att lamslå svenskt beslutsfattande, att få Sverige att avbryta bilaterala och internationella militära samarbeten, att förhindra att Sverige tar emot tredje part, samt att skapa handlingsutrymme för ett militärt ingripande mot Sverige eller något nordiskt-baltiskt grannland. De parallella utmaningarna att hantera störningar, klargöra läget, återställa samhällsfunktionalitet och mildra de negativa effekterna av störningarna, liksom att förstå antagonists mål, karaktäriserar denna typ av scenario.¹²⁰

Variant 1: Krig¹²¹

Typfallet beskriver ett begränsat väpnat angrepp med fjärrstridsmedel mot militära mål och civil infrastruktur, i syfte att kraftigt begränsa Sveriges politiska vilja och militära förmåga att agera. Angreppet följs upp med landstigning och luftlandsättning mot begränsade områden från vilka angriparen med kvalificerade vapensystem kan dominera närområdet.

Variant 2: Fortsatt beredskap

Utdragen beredskapshöjning, mobilisering och transport till utgångsområden. Scenariot berör mobilisering och koncentrerings av Försvarsmaktens krigsförband, i ett läge där ett begränsat väpnat angrepp ännu inte inträffat, men kan vara förestående.

Variant 3: Nedtrappning

Med hjälp av diplomatiska metoder innefattande vissa eftergifter på energiområdet får omvärlden den fientliga staten att dra tillbaka de hot som tidigare riktats mot Sverige. Efter en tid av intensivt krigshot kan den svenska befolkningen andas ut. Den långa freden består än.

¹²⁰ Utdrag från Jonsson, Daniel K. 2018. *Utdragen och eskalerande gråzonsproblematik*. Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI-M--6338--SE.

¹²¹ Scenario 1 och 3 är utdrag från Lindgren, Fredrik. 2014. *Hotbildsunderlag i utvecklingen av civilt försvar*. FOI Memo 5089. FOI Totalförsvarets forskningsinstitut, sid. 5.

Frågeformulär T₀

Detta är exempel på frågor som kommer att ställas vid utgångspunkten T₀. Frågorna är i stor utsträckning identiska med de frågor som ställdes i tidigare enkäter av FOI och som rapporteras av Jonsson och Wedebrand.¹²² Dessa exempel är inte uttömmande eller slutgiltiga utan visar vilken typ av frågeställningar som är relevanta i sammanhanget.

Bakgrundsvariabler

Vi kommer att kontrollera för bakgrundsvariabler som skulle kunna spela roll för hur deltagarna agerar i de olika situationerna. Dessa variabler är: *värnplikt, inställning till Nato, demografiska variabler (kön, ålder, inkomst, barn i hushåll osv.), tillit till olika statliga myndigheter, moraliskt resonerande, engagemang i frivillig försvarsorganisation, om en följer utländska medier* (respondentens informationsmiljö), samt om en *följer nyheter via sociala medier*. Nedan presenterar vi ett utkast av frågeformuläret för bakgrundsvariablerna.

Del1: Demografiska frågor

Kön

Man

Icke-binär

Kvinna

Vill ej svara

Ålder _____ år

I vilken typ av bostad bor du?

Markera endast ett alternativ. Om flera alternativ är aktuella, markera det alternativ där du bor mest.

- Villa (friliggande småhus för en eller två familjer)
- Radhus, kedjehus eller parhus
- Lägenhet i flerbostadshus (hyres- eller bostadsrätt)
- Annat boende

Vilken är din huvudsakliga sysselsättning just nu?

Årsinkomst (intervaller á 50 tkr)

Har du några barn som bor hemma hos dig?

Räkna med alla barn som åtminstone periodvis bor hemma hos dig, det vill säga även exempelvis fosterbarn och sambos barn. Med barn menar vi en person under 18 år.

Ja/nej

¹²² Jonsson och Wedebrand, "Svenskarnas försvarsvilja".

Har du genomgått en militär utbildning som sammantaget är *minst* tre månader lång?

Exempelvis värnplikt eller grundutbildning med värnplikt.

Ja/Nej

Är du medlem i någon av de frivilliga försvarsorganisationerna (FFO)?

Exempelvis Civilförsvarsförbundet, Bilkåren, Svenska Lottakåren eller Svenska Röda Korset.

Ja/Nej, har aldrig varit medlem / Nej, men har tidigare varit medlem

Om ja, vilken/vilka?

Del 2: Tillit till statliga myndigheter

Hur stort förtroende har du för följande institutioner och grupper?

Skala:

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Mycket låg tillit				Ingen åsikt				Mycket hög tillit

Institutioner:

• Polisen • Socialtjänsten • Myndigheten för samhällsskydd och beredskap • Sveriges domstolar • Myndigheten för psykologiskt försvar • Skatteverket • Försvarsmakten	• Riksbanken • Försvarsmakten • Regeringen • Trafikverket • Naturvårdsverket • Folkhälsomyndigheten • Kriminalvården • Försäkringskassan • Säkerhetspolisen

Hur bra anser du att det är av Sverige att ansöka om medlemskap i försvarsalliansen Nato?

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Mycket dåligt				Ingen åsikt				Mycket bra

Del 3: Media

Hur ofta tar du del av nyheter från nedanstående källor?

- Morgontidning (papperstidning)
- Kvällstidning (papperstidning)
- Sveriges Radio (P1-P4)
- Nyheter på SVT eller TV4
- "Alternativa" medier, t.ex. Samhällsnytt eller Fria Tider
- Nyheter från sociala medier, t.ex. Facebook, Instagram, Twitter eller Tiktok
- Nyhetstjänster online, t.ex. Omni, svd.se eller aftonbladet.se
- Online diskussionsforum, t.ex. Flashback
- Familj, kollegor eller bekanta

Del 4: Moraliskt resonerande¹²³

När du avgör om något är rätt eller fel, i vilken utsträckning är följande överväganden relevanta för ditt tänkande? Betygsätt varje påstående (se nedan) med denna skala:

[0] = inte alls relevant (denna övervägande har ingenting att göra med mina bedömningar av rätt och fel)

[1] = inte särskilt relevant

[2] = lite relevant

[3] = något relevant

[4] = mycket relevant

[5] = extremt relevant (Detta är en av de viktigaste faktorerna när jag bedömer rätt och fel)

_____ Huruvida någon led känslomässigt eller inte

_____ Huruvida vissa människor behandlades annorlunda än andra

_____ Huruvida någons agerande visade kärlek till hans eller hennes land

_____ Huruvida någon visade bristande respekt för auktoritet eller inte

_____ Huruvida någon har brutit mot normer för renhet och anständighet

¹²³ Denna skala (Moral Foundations Questionnaire) utvecklades av Graham, Nosek och Haidt (2008). Notera att ovan presenterar vi endast några få påståenden från skalan. Skalan mäter hur mycket människor utgår ifrån olika moraliska principer när de bedömer olika etiska dilemman. De fem moraliska principerna som är inkluderade i frågeformuläret (och som forskarna anser är universella) är principen om: 1) Omtanke; 2) Rättvisa; 3) Lojalitet; 4) Auktoritet; 5) Helighet. Forskningen tycks visa att principerna av omtanke och rättvisa är tydligt kopplat till en mer liberal politisk hållning medan lojalitet, auktoritet och helighet är tydligare kopplat till en mer konservativ politisk hållning. Se t.ex. Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. Vintage: New York.

